

Klerken ter Griffie van de Staten-Generaal in de achttiende eeuw. Een prosopografisch onderzoek*

O. VRIES

INLEIDING

De term prosopografie heeft ingang gevonden ter aanduiding van een werkmethode die de historicus bij zijn onderzoek van het verleden ten dienste staat. In een veelgebruikt opstel van de hand van Lawrence Stone wordt deze werkwijze omschreven als: het onderzoek van de gemeenschappelijke kenmerken ('common background characteristics') van een groep personen door middel van een 'collective study of their lives'¹. Van de historicus wordt verwacht dat hij hierbij als volgt te werk gaat. Nadat hij een groep personen als onderwerp van zijn onderzoek heeft uitgekozen, tracht hij van elk der betrokkenen een korte biografie op te stellen. Daarbij dient steeds antwoord te worden gezocht op een aantal gelijklopende vragen, die betrekking hebben op zaken als: geboorte en overlijden, huwelijk en familie, sociale en geografische herkomst, godsdienstige en politieke gezindheid, opleiding en maatschappelijke loopbaan en dergelijke. De aldus verkregen gegevens worden vervolgens op 'interne correlaties en patronen' onderzocht met het doel de gemeenschappelijke kenmerken van de leden der groep bloot te leggen.

Het meest bekend is de toepassing van deze methode bij het onderzoek van (politieke) elites (Namier, Syme). Voor zover mij bekend is dat ook in Nederland bij prosopografische studies van enige omvang tot dusver altijd het geval geweest, terwijl daarbij bovendien steeds gebruik werd gemaakt van door anderen bijeen-

* Dit artikel is tot stand gekomen binnen de Werkgroep Bureaucratisering (Instituut voor Geschiedenis, RU Groningen). Aan drs. F.C. de Danschutter en drs. W.R. Hugenholtz ben ik dank verschuldigd vanwege het gebruik dat ik heb kunnen maken van door hen verzamelde gegevens en aan drs. H. Boels, dr. A.S. van der Goot en dr. A.H. Huussen voor hun adviezen. De gegevens over de leden van de onderzochte groep berusten bij genoemde werkgroep.

1. L. Stone, 'Prosopography', *Daedalus* (Winter, 1971) 46-79; ook in: F. Gilbert en S.R. Graubard, ed., *Historical Studies Today* (New York, 1972) 107-140. Vgl. ook D. J. Roorda, 'Prosopografie, een onmogelijke mogelijkheid?', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, XCIV (1979) 212-225.

gebracht materiaal². De prosopografische werkwijze is echter evenzeer geschikt voor het onderzoek van sociale groepen die juist niet tot de politieke of maatschappelijke elite behoren³. Het ligt voor de hand dat zij dan ook bij de bestudering van de lagere echelons van het ambtelijk apparaat uit het verleden kan worden toegepast.

Voordat de hier te behandelen groep nader wordt aangeduid, is het goed dat melding wordt gemaakt van een probleem van praktische aard dat zich bij het prosopografisch onderzoek van een buiten de maatschappelijke elite vallende groep voordoet. Het verzamelen van biografische gegevens over de betrokken personen is dan een uiterst omslachtig en tijdrovend karwei, waarbij zelfs het gevaar bestaat dat er te weinig uitkomt om het trekken van conclusies tot een zinvolle zaak te maken. Men mag er immers van uitgaan dat de genealogische basisgegevens over telgen van vooraanstaande geslachten in veel ruimer mate overgeleverd en bovendien gemakkelijker te verzamelen zijn dan die over leden van families die minder hoog op de sociale ladder stonden. De omvang en geringe aantrekkelijkheid van de aan een onderzoek naar een dergelijke groep verbonden werkzaamheden vormen uiteraard factoren om rekening mee te houden. Niettemin is voor dit onderzoek een groep gekozen die niet tot de elite kan worden gerekend, zij het in de wetenschap dat de benodigde gegevens niet slechts door middel van het raadplegen van enige biografische en genealogische naslagwerken zouden kunnen worden vergaard.

De keus is bepaald op een groep personen die in de achttiende eeuw ter Griffie van de Staten-Generaal in Den Haag werkzaam was. Dit is niet geheel toevallig, aangezien het hierbij gaat om het belangrijkste ambtelijke orgaan van de Republiek⁴. Van groot belang is verder het voorhanden zijn van het zeer omvangrijke archief van het griffiersgeslacht Fagel, dat bovendien van een goede inventaris is voorzien⁵. De te onderzoeken groep, groot 68 personen, bestaat uit de volgende functionarissen: de directeur van de correspondentie met de ministers buiten 's lands, de beide eerste (of expediërende) klerken, de commissaris van de uitheemse dépêches, de kamerbewaarder en de ordinaris (en charter-)klerken ter Griffie. De drie topambtenaren van deze instelling, de griffier, commies en agent, zijn niet in de prosopografische beschouwing betrokken, evenmin als de

2. Bijvoorbeeld: H. van Dijk en DJ. Roorda, 'Sociale mobiliteit onder regenten van de Republiek', *Tijdschrift voor Geschiedenis (TvG)*, LXXXIV (1971) 306-328; *idem*, *Het patriciaat van Zierikzee tijdens de Republiek* (Middelburg, 1980). Aan de Rijksuniversiteit van Leiden is in 1977 een werkgroep 'Elites' opgericht.

3. Vgl. J.A. Faber, 'Genealogie en maatschappijgeschiedenis', *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie*, XXX (1976) 32-38.

4. Th. van Riemsdijk, *De Griffie van Hare Hoog Mogenden* ('s-Gravenhage, 1885); W.R. Hugenholtz en H. Boels, 'De griffie van de Staten-Generaal en van de Nationale Vergadering, 1780-1798', *TvG*, XC (1977) 391-422.

5. N.M. Japikse, *Het archief van de familie Fagel* ('s-Gravenhage, 1964).

hun werk ter Griffie verrichtende provinciale klerken, die in dienst stonden van de verschillende provinciën der Republiek, de klerken van de patenten en de cijfers en de translateurs (vertalers), die aan bijzondere functie-eisen moesten voldoen. Ook de onderklerken ter Griffie vallen buiten het zuiver prosopografische deel van het onderzoek, omdat zij een zeer omvangrijke en bovendien vrijwel on-grijpbare groep vormen. De wèl in het onderzoek betrokken functies konden alle door klerken ter Griffie in een bepaalde fase van hun loopbaan worden bekleed. Zij staan dan ook centraal in deze studie, zoals ook in de titel van dit artikel tot uitdrukking is gebracht.

De namen van de betrokken personen zijn in hoofdzaak verzameld uit de gedrukte resolutiën der Staten-Generaal. Aangezien de daarop vervaardigde indices pas vanaf 1708 de beëdiging van klerken opgeven en de zogenaamde Haagsche Heerenboekjes⁶ niet eerder dan in 1731 beginnen met het vermelden van hun namen, is het aanvangsjaar van het onderzoek bepaald op 1710. De 'vernietiging' van de Staten-Generaal op 29 februari 1796 vormt het natuurlijke eindpunt. Het is overigens niet geheel zeker of alle voor 1721 ter Griffie werkzame klerken wel zijn getraceerd. Tenslotte moet erop worden gewezen dat hierna eerst betrekkelijk uitvoerig wordt ingegaan op het organisatorische kader waarbinnen het Griffiepersoneel zijn werk verrichtte.

DE INRICHTING VAN DE GRIFFIE

Aan het hoofd van de Griffie stond de griffier. Deze post was een van de meest begerenswaardige in de Republiek, niet alleen vanwege de grote invloed die de griffier kon uitoefenen, maar ook om de enorme financiële voordelen die eraan verbonden waren. Een negentiende-eeuws schrijver beweert zelfs dat de inkomsten van de vroegere griffier alleen die van alle ministers des Konings in 1836 tezamen nog overtroffen⁷, al gaat dit toch wel te ver. Dat zijn ambt lucratief was, gaf de griffier Hendrik Fagel Czn. ook zelf toe, maar hij stelde daar tegenover dat het tevens als 'een van de *allermoeijelijkste, slaafagtigste en vertrouwelijckste*' werd beschouwd⁸. Hierin steekt waarschijnlijk meer waarheid dan in het oordeel van prins Willem V 'dat het ampt van griffier niet seer moeielijk of werksaem was'⁹.

6. Officiële titel van deze jaarlijks verschenen boekjes: *Bericht, Wegens de gesteltenisse der Hooge Vergaderingen en Collegien, in 's Gravenhage. Met de benaamingen der Leden daar in sessie hebbende...*

7. Mr. D...., *Over de belastingen, het beheer der geldmiddelen, de staatskosten, en de bezoldiging der ambtenaren, staande de Republiek der Vereenigde Nederlanden* (Amsterdam, 1837) 28.

8. *Bylaagen behoorende tot het generaal rapport van de Personeele Commissie tot het Financie-Weezen, In dato 21 Mey 1790* (s.l., s.a.), bijlage D. 1, p. 9.

9. F.J.L. Krämer en A.J. van der Meulen, ed., *Gedenkschriften van Gijsbert Jan van Hardenbroek (1747-1787)* (6 dln; Amsterdam, 1901-1918) I, 333.

In de Griffiehiërarchie kwam de commies, die op een enkel punt na dezelfde bevoegdheden had als de griffier, op de tweede plaats. Het kwam herhaaldelijk voor dat diens ambt werd omgezet in een tweede of medegriffierschap, welke naamswijziging evenwel uitsluitend diende om de opvolging van de griffier door de commies te verzekeren. In de organisatie der Griffie hoort de agent thuis als derde aanzienlijke functionaris, ook al had zijn taak al sedert de zeventiende eeuw nauwelijks meer iets met het secretariaatswerk van de Griffie uit te staan.

In tegenstelling tot vrijwel alle andere hogere dienende ambten¹⁰ op Generaliteitsniveau was het griffierschap gedurende verscheidene generaties (vanaf 1670 tot de omwenteling in 1795) in handen van één geslacht: dat der Fagels. Ook op het ambt van commies had deze familie een sterke greep (zie bijlage I). De lange tijd vrijwel onaantastbare positie van de Fagels in de hoogste ambten ter Griffie is ongetwijfeld in de hand gewerkt door de buitengewoon lange ambtelijke loopbaan van de griffiers François Fagel Hzn. (van 1680 tot 1744, dus 64 jaren, waarvan vijf als commies) en diens neef en opvolger Hendrik Fagel Czn. (van 1728 tot 1790, dus 62 jaren, waarvan veertien als commies).

Ter Griffie zijn steeds verscheidene klerken werkzaam geweest. In de wijze van aanstelling hiervan vond in 1618 een belangrijke verandering plaats. De Staten-Generaal, die tot die tijd zelf steeds twee klerken hadden benoemd, lieten het in dienst nemen van schrijf personeel sedertdien geheel over aan de griffier, die trouwens al langer gebruik maakte van eigen kopiïsten. Bovendien werd aan de provinciën toegestaan eveneens klerken ter Griffie aan te stellen, wier opdracht in hoofdzaak zou bestaan uit het leveren van kopieën ten behoeve van de gewestelijke regeringen¹¹. Deze zogenaamde provinciale klerken, die veelvuldig gebruik maakten van onderklerken, gingen ter Griffie een eigen 'comptoir' vormen naast dat van de griffier. Hoewel zij officieel werkzaam waren onder het toezicht van laatstgenoemde en in buitengewone gevallen ook schrijfwerk voor de Generaliteit hadden te verrichten, namen zij in de Griffiehiërarchie geen duidelijke plaats in. Waarschijnlijk heeft het mede hieraan gelegen dat juist de provinciale klerken en in sterkere mate nog hun onderklerken een niet altijd even betrouwbaar element in de Griffie hebben gevormd. Vooral in de tweede helft van de zeventiende eeuw heerste er in hun comptoir een zodanige wanorde dat de staatsgeheimen van de Republiek niet meer veilig waren¹².

In de loop van de zeventiende eeuw breidde het aantal posten ter Griffie zich

10. Vgl. O. Vries, 'Geschapen tot een ieders nut. Een verkennend onderzoek naar de Noordnederlandse ambtenaar in de tijd van het Ancien Régime', *TvG*, XC (1977) 333.

11. J.G. Smit, 'De ambtenaren van de centrale overheidsorganen der Republiek in het begin van de zeventiende eeuw', *TvG*, XC (1977) 380-382. Van Riemsdijk geeft ten onrechte op dat de Staten-Generaal al vanaf 1599 geen klerken meer zouden hebben aangesteld (*De Griffie*, 41).

12. O. Vries, 'Friese bureaucratie in Den Haag. Het ambt van klerk wegens Friesland ter Griffie van de Generaliteit', *De Vrije Fries*, LVIII (1978) 11-29 (in het bijzonder 22-26).

verder uit. De belangrijkste hiervan was wel die van commies, welk ambt in 1637 in het leven werd geroepen ter ontlasting van de griffier. Met de komst van de commies nam ook het aantal klerken toe, aangezien deze functionaris over zijn eigen schrijfpersoneel beschikte en aldus een derde comptoir schiep. In 1653 werd voor het eerst een 'opwachter voor de deuren van de griffie' aangesteld, welke bediende in later tijd gewoonlijk met de naam kamerbewaarder of deurwaarder van de Griffie werd aangeduid. Deze diende ervoor zorg te dragen dat alleen gedeputeerden ter Staten-Generaal, de griffier, commies, agent en gezworen klerken tot de Griffieruimte werden toegelaten.

Vanaf 1657 was een speciale ambtenaar belast met het ontvangen en distribueren van de post die door de ministers van de staat buiten 's lands (de diplomatieke vertegenwoordigers van de Republiek) naar Den Haag werd gezonden. Ook de verzending van de uitgaande brieven aan deze ministers behoorde tot de werkzaamheden van de zogenaamde commissaris van de uitheemse dépêches¹³. Het is niet gebleken dat hij een eigen werkruimte had in het verderop nog te beschrijven Griffiecomplex, terwijl ook zijn plaats in de Griffiehiërarchie een open vraag is.

Omstreeks 1670 vond een herinrichting van de Griffie plaats, die voortvloeide uit het besluit van de Staten-Generaal over te gaan tot het doen drukken van de resolutiën, ingekomen brieven, memoriën en andere stukken die aan de ministers buiten 's lands moesten worden medegedeeld en die tot die tijd werden geschreven. De griffier werd gemachtigd een van zijn bekwaamste klerken aan te stellen voor het collationeren van de afdrukken. Bij resolutie van 4 februari 1670 werd bepaald dat die klerk de 'directie' zou hebben van het eenmaal afschrijven van de stukken voor de drukker en de verzending van de gedrukte stukken. Op grond hiervan ging men deze bediende aanduiden met de naam directeur van de correspondentie met de ministers buiten 's lands of kortweg klerk-directeur.

Omdat het zetten, drukken en vervolgens invullen van de stukken zeer veel tijd eiste, schijnt aanstonds al van bovengenoemde bepalingen te zijn afgeweken. Dit was niet alleen een gevolg van het gevaar dat een gedrukt stuk dadelijk in handen van een ieder kwam¹⁴, maar werd vooral veroorzaakt door het feit dat de dépêches met veel meer spoed konden worden vervaardigd door een aantal klerken onder dictamen¹⁵. Opmerkelijk is dat hiervoor uitsluitend onderklerken werden ingeschakeld, die daarbij onder leiding van de klerk-directeur werkzaam waren. In de loop van de tijd is men dan ook gaan spreken van het comptoir van de di-

13. Van Riemsdijk, *De Griffie*, 76. Laatstgenoemde taak wordt niet meer genoemd in een memorandum van Ph.F. Tinne over de post van commissaris van de uitheemse dépêches uit 1799, Algemeen Rijksarchief (ARA), Archief Agentschap Buitenlandse Zaken, Gewone en secrete missiven jan.-juni 1799: missive agent aan U.B., 12-2-1799, toegevoegde kopie Lit^a B.

14. Dit punt wordt benadrukt door de klerk-directeur Ph.F. Tinne in 1788: *Bylaagen behoorende tot het generaal rapport*, bijlage D. 3, p. 3.

15. *Ibidem*, bijlage D. 1, p. 3 (verklaring griffier H. Fagel).

recteur, het vierde naast die van de griffier, commies en provinciale klerken.

In 1711 deden de onderklerken die door de klerk-directeur werden 'geëmployeerd', bij de Staten-Generaal hun beklag over het feit dat deze het schrijven voor de correspondentie met de ministers buiten 'slands niet meer toestond. Hierdoor waren zij niet langer in staat in hun onderhoud te voorzien, terwijl de ministers niet op tijd de nodige stukken zouden ontvangen. Hare Hoog Mogenden bepaalden daarop nauwkeurig wat aan de vertegenwoordigers van de Republiek in het buitenland en aan de gedeputeerden ter Staten-Generaal zelf in geschreven vorm diende te worden toegezonden¹⁶. Onduidelijk blijft wat er hierdoor in de praktijk nu eigenlijk veranderde.

In 1684 schijnt de griffier voor de eerste keer te zijn overgegaan tot het aanwijzen van een jongste eerste klerk. Aangezien de instelling van deze functie geheel en al een zaak was van de griffier zelf, is hierover in de resolutiën van de Staten-Generaal niets vastgelegd. Belangrijk is dat de twee eerste of expediërende klerken (de oudste, die tevens directeur was, en de jongste) voortaan gezamenlijk leiding gaven aan de klerken die in het comptoir van de griffier werkzaam waren. Het beheer over de aan de Griffie verbonden ontvangerschappen (van de exploiten, van de goederen in Staats-Vlaanderen en van de rechten der Turkse paspoorten) werd meestal aan de jongste eerste klerk opgedragen¹⁷. De benoeming van de klerk Anthony van Hardenbroek tot ontvanger der exploiten in 1684 mag dan ook worden geacht samen te vallen met het begin van diens werkzaamheden als jongste eerste klerk. In de inrichting van de Griffie is sindsdien weinig meer veranderd.

Hoe het Griffiecomplex, dat aan het Binnenhof was gelegen, er in de achttiende eeuw heeft uitgezien, is dankzij een beschrijving uit 1730 in grote trekken bekend¹⁸. Na binnenkomst had men rechts van zich 'de Griffie zelfs', waarmee het vertrek moet zijn bedoeld waarin het comptoir van de griffier was gevestigd. Hiernaast bevond zich het comptoir van de directeur en daarop volgde nog de kamer van de twee expediërende klerken. Links van de ingang bevond zich een trap, die toegang gaf tot een galerij. Daaraan waren de vertrekken van de griffier en de agent en de Charterkamer, het domein van de kamerbewaarder, gelegen. Via een van die kamers kwam men in de comptoiren van de commies en de provinciale klerken.

DE COMPTOIREN VAN DE DIRECTEUR, COMMIES EN GRIFFIER

Niet alleen de comptoiren van de griffier en de commies, waarin de overgrote

16. *Resolutiën Staten-Generaal*, 4-2 en 17-2-1711.

17. Van Riemsdijk, *De Griffie*, 68-70.

18. Jacob de Riemer, *Beschrijving van 'sGraven-hage* (2 dln; Delft, 1730-1739) I, 148.

meerderheid van de leden der onderzochte groep werkzaam was, verdienen onze aandacht, maar ook dat van de directeur (soms *Groot Comptoir* genoemd). Tussen de onderklerken uit het laatstgenoemde en de klerken uit de eerste twee comptoiren bestond met betrekking tot de wijze van bezoldiging geen verschil. Het door hen verdiende schrijffloon, dat werd berekend op grond van het aantal geschreven bladzijden, werd voor slechts de helft aan hen zelf uitgekeerd, terwijl de rest werd behouden door de comptoirhoofden, respectievelijk de griffier, commies en klerk-directeur¹⁹. Verder werden de onderklerken, evenals het overige Griffiepersoneel, pas ter Griffie toegelaten na aflegging van de eed van geheimhouding en getrouwigheid. Daarbij is het opvallend dat zij zonder ook maar één uitzondering werden beëdigd als onderklerk van een steeds met name genoemde provinciale klerk²⁰, terwijl toch vaststaat dat lang niet allen ten behoeve van deze provinciale klerken werkzaam waren. Hierboven kwam al ter sprake dat sommigen van hen waren belast met het afschrijven van stukken voor de ministers buiten 'slands. Voor dit 'ministeriële' werk werden in 1785 zes à zeven onderklerken gebruikt, terwijl er omstreeks die tijd op zijn minst een twintigtal ter Griffie werkzaam was²¹. Verreweg de meesten van hen zijn dus met andere taken belast geweest.

In dit verband is een opmerking van de griffier Hendrik Fagel Czn. in een memorandum uit 1790 van belang, waaruit blijkt dat sommige onderklerken ter Griffie met een *vaste* post waren voorzien, maar andere niet²². Uiteraard behoorden zij die met het ministeriële werk waren belast, tot de eerste groep. Dat zal eveneens hebben gegolden voor de onderklerken die op geregelde schrijfp opdrachten van de griffier zelf konden rekenen en in feite aan diens comptoir waren toegevoegd. Dan waren er, althans in 1792, onderklerken aan wie het was toegestaan als de vaste assistent van een ordinaris klerk op te treden. Dat was echter alleen het geval bij de met veel werk belaste oudste klerken in de comptoiren van de griffier en de commies, die een van hun zoons als 'adsistent' gebruikten²³. De elite van de onderklerken met een vaste post vormden de schrijvers van de notulen en nouvelles ten dienste van Generaliteitscolleges als de Raad van State, de Generaliteits Rekenkamer en de Admiraliteitscolleges. Vanaf 1734 vindt men een van deze 'nouvelleschrijvers' vermeld in de Haagsche Heerenboekjes en wel met de gewichtige titel: commis assisterende de vergadering van de Ed. Mog. Heeren Gecommitteerde Raden uit de respectieve Collegien ter Admiraliteit der Vereenigde

19. Hugenholtz en Boels, 'De griffie', 395.

20. *Resolutien Staten-Generaal, passim*.

21. Van Riemsdijk, *De Griffie*, 44 (aantal in 1785). Het laatstgenoemde aantal is berekend voor 1792. Het door Hugenholtz en Boels, 'De griffie', 400, opgegeven getal van veertien is dus te laag.

22. ARA, Collectie Dassevael, Lijst I, 1, gedrukt memorandum van H. Fagel, 21-6-1790, p. 8.

23. ARA, Archief Staten-Generaal 7997 (rekest S.H. van der Craght, 20-6-1792) en 7998 (rekest J. Washington jr., 25-7-1792).

Nederlanden. Was in dit geval de naam 'commis' waarschijnlijk officieus, in 1783 en 1786 zijn twee onderklerken beëdigd die genoemde rang ook officieel bezaten en wel bij de Raad van State, voor welk college zij als 'nouvelleschrijver' ter Griffie optraden²⁴. In 1783 wist ook de nouvelleschrijver van de Generaliteits Rekenkamer tot de Haagsche Heerenboekjes door te dringen. Het Admiraliteitscollege van Amsterdam blijkt eveneens over een eigen onderklerk ter Griffie te hebben beschikt²⁵. Daarentegen maakte bijvoorbeeld de regering van Rotterdam gebruik van de diensten van een provinciale klerk²⁶.

In zijn al genoemde memorandum constateerde Fagel dat het aantal onderklerken zo groot was doordat gedeputeerden ter Staten-Generaal hen in onbeperkt aantal aanstelden. Het gevolg hiervan was dat er veel onderklerken zonder vaste post kwamen, die graag bereid waren onder de prijs te schrijven. Dit leidde ertoe dat de praktijk van het 'aanbesteden' in de hand werd gewerkt. Hieronder verstond men het doorschuiven van kopieerwerk naar onderklerken tegen tweederde van het schrijffloon dat de ordinaris klerken ervoor opstreken. Volgens de Commissie tot het Financie-Weezen, die zocht naar middelen tot bezuiniging op de Griffiekosten, was het 'over bekend' dat laatstgenoemde categorie klerken zich hieraan schuldig maakte²⁷. De griffier ontkende dit heftig en liet de klerken uit zijn comptoir zelfs een stuk tekenen waarin zij verklaarden nooit werk aan onderklerken te hebben aanbesteed. Alleen op order van de griffier zelf zou werk zijn opgedragen aan onderklerken, die daarvoor bovendien evenveel schrijffloon kregen als de ordinaris klerken. De gewraakte praktijk zou wèl voorkomen in het comptoir van de directeur en verder alleen wanneer er sprake was van al te menigvuldig werk en bij ziekte of absentie²⁸. Fagels verontwaardiging was dus niet geheel en al gerechtvaardigd, terwijl hij verder heeft verzuimd melding te maken van de verderop nog te beschrijven praktijken in het comptoir van de commies.

Al in 1709 hebben enige onderklerken de Staten-Generaal verzocht de toelating van nieuwe onderklerken tot de Griffie te verbieden totdat hun getal zou zijn uitgestorven tot acht. Een groep van niet minder dan zestien onderklerken, die hierin niet zouden zijn gekend, wist echter seponering van dit verzoekschrift te bereiken²⁹. Mede hierdoor werd er geen einde gemaakt aan een situatie die bepaald onhoudbaar was geworden. Wij beschikken over een levendige schildering daarvan dankzij een aan de griffier Hendrik Fagel Fzn. gerichte brief³⁰. In dit uit-

24. ARA, Archief Raad van State 349 (res. 22-7-1783) en 360 (res. 7-9-1786).

25. ARA, Archief Staten-Generaal 7998 (rekest G.W. van der Sluys, 6-7-1792).

26. Gemeentearchief (GA) Rotterdam, Oud-Archief 2994.

27. *Memorie, houdende het generaal rapport van de Personeele Commissie van het Financie-Weezen* (s.l., s.a.) 105-106.

28. ARA, Collectie Dassevael, Lijst I, 1, gedrukt memorandum Fagel, p. 6-9 en bijlage Lt. C, p. 1.

29. *Resolutien Staten-Generaal*, 7-3 en 9-3-1709.

30. ARA, Collectie Fagel 592 (memorie CA. van Cuhne, 20-6-1792).

O. VRIES

voerige epistel beschrijft de onderklerk Cuhne hoe hij in 1762 door de toenmalige griffier in de Griffie was geplaatst. Na het afleggen van de eed werd hij in het Groot Comptoir geïntroduceerd. Daags daarop ontving hij een extract van de daarop gevallen resolutie, waaruit hij bevond dat hij in eed was opgenomen als onderklerk van de provinciale klerk van Zeeland. Bij navraag bleek deze echter volstrekt geen werk voor hem te hebben, zodat Cuhne aanvankelijk niets anders had te doen dan het van tijd tot tijd kopiëren van een enkel stuk dat de griffier zelf hem ter hand stelde. Pas in 1781(!) vond hij in het Groot Comptoir meer bestendig emplot, over de aard waarvan hij ons echter in het onzekere laat.

Een belangrijk gegeven is dat in ieder geval een deel der onderklerken in feite werd aangesteld door de griffier. Zo is het ook te verklaren dat in 1786 zekere Thummius rechtstreeks bij de griffier solliciteerde naar de post van onderklerk ter Griffie. Op de achterkant van diens briefje tekende Fagel de namen aan van nog vijf personen die bij hem waren gerecommandeerd voor de post van onderklerk³¹. Minder gemakkelijk verklaarbaar is waarom in 1781 de tot nouvelleschrijver van de gezamenlijke Admiraliteitscolleges aangestelde mr. Bernard Pieter van Lelyveld de griffier bedankte met de woorden: 'que Vous aviez disposé en ma faveur de l'emploi de Commis'³². Wordt misschien door deze formulering het feit verhuld dat Fagels voorspraak doorslaggevend was geweest bij de benoeming? Hoe dit ook zij, vaststaat dat de griffier niet alleen uitmaakte wie tot ordinaris klerk in zijn eigen comptoir werd aangesteld, maar ook onderklerken een post ter Griffie kon bezorgen, althans tijdens het griffierschap van Hendrik Fagel Czn. Het spreekt vanzelf dat dit nog een reden te meer was om naar diens gunst te solliciteren.

Naast het met vele onderklerken bevolkte Groot Comptoir viel het *comptoir van de commies* vrijwel in het niet. Dit bestond uit slechts twee klerken, die door de commies zelf werden aangesteld. Het hoeft dan ook geen verbazing te wekken dat de commies in de gehele periode tussen 1710 en 1796 maar acht personen als klerk in dienst heeft gehad. Ook in 1658, toen alle op dat moment ter Griffie werkzame klerken de eed van geheimhouding moesten afleggen, beschikte hij al over twee klerken³³. Dit aantal is bij de verderop nog te behandelen reorganisatie van de Griffie in 1792 zelfs teruggebracht tot één. Bij hem werd dan ook ongetwijfeld slechts bij uitzondering naar de post van klerk gesolliciteerd.

Een belangrijke taak van de commies was het notuleren van de vergaderingen der Staten-Generaal, waarbij hij werd geassisteerd door zijn oudste klerk. Sinds 1749 nam laatstgenoemde dit werk, dat door de commies in 1790 beeldend werd omschreven als 'het eerste beweeg-rad van al het ordinaris werk van de Griffie',

31. *Ibidem* 2629 (brief J.T.C. Thummius, waarschijnlijk van sept. 1786).

32. *Ibidem* 2553 (brief B.P. van Lelyveld, 24-5-1781).

33. *Ibidem* 597 (afschrift res. St. Gen., 26-8-1658).

zelfs geheel van zijn chef over³⁴. Zijn beloning was bepaald niet gering: in de periode 1775-1790 bedroeg deze gemiddeld 5000 guldens per jaar, wat voor een klerk een buitengewoon hoog debiet is. Hiervan verdiende hij 3000 guldens met notuleren, waarvoor dubbel schrijffloon werd gedeclareerd. De rest hield hij over van het laten schrijven door een of meer onderklerken van bepaalde stukken, die vandoord voor hem waren gereserveerd³⁵. Dit betekent dat hij wèl werk placht aan te besteden en nog wel op betrekkelijk grote schaal, terwijl het tevens zijn indrukwekkende inkomen verklaart.

Het aantal klerken ten *comptoire van de griffier* laat zich minder gemakkelijk achterhalen. Bij de al eerder genoemde eedaflegging in 1658 beschikte de griffier over zes klerken, daarbij inbegrepen een opperklerk. In 1669 blijkt hun getal al tot elf te zijn gestegen³⁶. Kort daarop dienden de klerken in het comptoir van de griffier bij de Staten-Generaal het verzoek in om op acht personen uit te sterven, maar hieraan werd geen gevolg gegeven³⁷. Hoeveel klerken de eerste twee griffiers uit het geslacht Fagel (1670-1690) in hun comptoir gebruikten, is onzeker. Aan het begin van de achttiende eeuw waren het er waarschijnlijk negen, daarbij niet inbegrepen de twee expediërende klerken. Dit aantal gaat in ieder geval op voor 1727, uit welk jaar een lijst met hun namen is overgeleverd, en 1731, wanneer zij voor het eerst in de Haagsche Heerenboekjes worden vermeld³⁸. In 1733 kwam er een tiende bij, maar dit hield ongetwijfeld verband met de zeer hoge leeftijd van de klerk Fer. Diens overlijden in 1737 bracht het aantal klerken van de griffier weer terug tot negen. Met behulp van de resolutiën der Staten-Generaal en de Heerenboekjes kan het volgende overzicht worden gegeven van de aantallen tot 1792:

1745: +2	totaal: 11
1747: +1	totaal: 12
1748: +1	totaal: 13
1766: +1	totaal: 14
1787: -1	totaal: 13

Opvallend is de groei van negen naar dertien in de korte tijdspanne 1745-1748. Ter verklaring van dit verschijnsel zijn twee staten met de 'respecten' (de rubrieken waarin het werk was verdeeld) der klerken en onderklerken van de griffier van belang, een summiere uit 1727 en een meer uitgebreide uit 1743 met aanvul-

34. ARA, Collectie Van Lelyveld 20 (gedrukt rekest B.P. van Lelyveld, 20-12-1790, p. 3); *ibidem* 24.

35. *Ibidem* 25.

36. *Resolutiën Staten-Generaal*, 28-12-1669.

37. *Ibidem*, 3-11-1670.

38. De opgaven uit de Heerenboekjes zijn overigens niet altijd volledig.

O. VRIES

lingen tot 1749³⁹. Beide keren zijn er acht 'respecten' voor de ordinaris klerken, zodat de negende klerk (Copius) geen eigen 'respect' heeft. Bij vijf van de acht ordinaris klerken wordt in 1743 opgegeven dat zij worden geholpen door onderklerken of de ordinaris klerk Copius. In 1749 zijn er vier ordinaris klerken bijgekomen die geen 'respect' hebben, maar 'helpen suppleren'. Hieruit blijkt dat er in de periode 1745-1748 in feite weinig is veranderd, behalve dan dat vier personen die zich in een vroegere periode tevreden zouden hebben moeten stellen met de titel onderklerk, zich nu ordinaris klerk mochten noemen. Als de onderklerken van de griffier hetzelfde verdienden als de ordinaris klerken in zijn comptoir, zoals Fagel in 1790 opgaf, dan bracht deze naamsverandering zelfs geen extra verhoging van de schrijfkosten met zich mee.

De hierboven geschetste gang van zaken schijnt zich nog een keer te hebben herhaald. In 1766 werd de in 1753 als onderklerk aangestelde Abraham de Bert opgevolgd door een ordinaris klerk. In de resolutiën van de Staten-Generaal werd geen beëdiging van De Bert tot ordinaris klerk gevonden, terwijl hij evenmin wordt genoemd in de Heerenboekjes. Hieruit blijkt eens te meer dat er tussen de ordinaris klerken van de griffier en de eveneens voor hem werkzame onderklerken geen scherpe scheiding bestond. In 1787 verminderde het aantal ordinaris klerken tot dertien, doordat er geen opvolger werd aangesteld voor Mr. Jacob Visser.

Het was niet ongebruikelijk dat klerken ter Griffie naast hun schrijffloon nog inkomsten genoten uit een of meer nevenfuncties. Hierbij moet in de eerste plaats worden gedacht aan de uitoefening van de advocatuur, de makelaardij en het notariaat. Dat er ook nog andere mogelijkheden waren om er wat bij te verdienen, laat het voorbeeld van de reeds genoemde Copius zien. Deze was tevens werkzaam als directeur van zowel de Generaliteits als de Hollandse Loterijen, waarbij laatstgenoemde kwaliteit alleen al hem rond 1750 meer dan 2400 gulden per jaar opleverde. Daaruit moest hij weliswaar zijn acht klerken, schrijfbehoeften en dergelijke bekostigen, maar dat neemt niet weg dat de resterende som aanzienlijk zal zijn geweest⁴⁰. Als klerk ter Griffie is hij vanaf 1727, wanneer hij voor het laatst op een lijst van schrijf declaraties voorkomt⁴¹, tot 1748, toen hij deze post aan zijn zoon mocht overdragen, niet of nauwelijks meer actief geweest. Toch zou hij, zoals verderop nog aan de orde komt, in 1743 met een jaarlijks inkomen van 3000 gulden de andere klerken ter Griffie ver achter zich laten. Voor mr. Jacob van der Esch, die ongetwijfeld ruime inkomsten heeft getrokken uit zijn ambt van commissaris van het Hollandsche Klein Zegel, zal de pas veel later verkregen post van klerk ter Griffie eerder een bijbaan zijn geweest dan andersom.

39. ARA, Collectie Fagel 592.

40. ARA, Archief Staten van Holland 4049, f. 373v.

41. ARA, Archief Staten-Generaal 12522.

Van een aantal klerken is bekend dat zij tevens optraden als agent bij de Staten-Generaal in dienst van stedelijke magistraten of andere colleges, in het bijzonder uit de Generaliteitslanden. In die hoedanigheid dienden zij hun opdrachtgevers op de hoogte te houden van de voor hen belangrijke beslissingen die in Den Haag werden genomen, rekestten in te dienen bij de daar residerende colleges en dikwijls ook nog het 'publicque nieuws' uit die plaats over te zenden, voorzover dat niet in de couranten kwam⁴². Vooral de provinciale klerken werden hiermee veelvuldig belast, maar er zijn ook wel ordinaris klerken en een kamerbewaarder van de Griffie als agent werkzaam geweest. Daarbij kwam het wel voor dat iemand agent was in dienst van meer dan één magistraat of college.

Het is een opvallende zaak dat de twee jongste eerste klerken Wolfswinkel en Hoornbeek naast hun werkzaamheden ter Griffie de bediening van tekenaar der blanken van het Generaliteits Klein Zegel hebben uitgeoefend⁴³. Het is mogelijk dat zij de hieraan verbonden werkzaamheden door een substituut hebben laten verrichten, terwijl de inkomsten door hen zelf werden opgestreken. Dat zij die nodig hadden om te kunnen bestaan, is niet erg waarschijnlijk, want van hun voorganger Hardenbroek zijn dergelijke bijverdiensten niet bekend. Ook de expediërende klerken die na 1730 in functie zijn geweest, hebben geen nevenbetrekkingen buiten de Griffie meer gehad. Hoornbeek is overigens de enige Griffiebediende uit de onderzochte periode die tevens lid was van de Haagse vroedschap⁴⁴.

In het voorgaande werd al melding gemaakt van de reorganisatie der Griffie in 1792. Het is hier de plaats om de voornaamste aspecten van deze herinrichting, die uitsluitend door geldelijke motieven was ingegeven, de revue te laten passeren⁴⁵. Voor ons is vooral van belang dat het aantal ordinaris klerken voor het eerst werd gefixeerd en wel op twaalf in het comptoir van de griffier en één in dat van de commies. Met betrekking tot de onderklerken werd weliswaar niet iets dergelijks bepaald, maar in de praktijk werd hun aantal wel gededuceerd, onder andere doordat nog slechts 6000 guldens mochten worden gedeclareerd voor werk waaraan de ordinaris klerken niet toekwamen. Voor de declaraties van de klerken van de griffier werd eveneens een maximumbedrag vastgesteld. Het aanbesteden van werk werd verboden, behalve bij ziekte of ouderdom van een klerk. Aan de aloude praktijk dat het schrijffloon der klerken voor de helft ten goede kwam aan de griffier, commies en directeur, werd een einde gemaakt. De tractementen van deze functionarissen werden verhoogd om althans enigszins tegemoet te komen in het aanzienlijke verlies dat zij door de nieuwe regeling leden. Het

42. Tineke de Danschutter, 'Agenten bij de Staten-Generaal in de 17e en 18e eeuw' (niet uitgegeven doktoraalskriptie RU Groningen, afd. geschiedenis, 1977) 30-38.

43. Over deze functie: Van Riemsdijk, *De Griffie*, 86-87.

44. H.M. Mensonides en H.P. Fölting, 'De vroedschap van 's-Gravenhage, 1572-1795' (niet uitgegeven) nr. 283. H. was van 1708 tot 1722 vroedschap en van 1722 tot 1730 schepen van Den Haag.

45. Beschrijving en analyse hiervan bij Hugenholtz en Boels, 'De griffie', 391-407.

werk in het comptoir van de directeur werd verder drastisch besnoeid doordat opnieuw werd bepaald dat de stukken voor de gezanten in het buitenland moesten worden gedrukt. Alleen op order van de griffier mochten nog geschreven kopieën worden vervaardigd.

Aan het recht van de griffier en commies om hun eigen klerken te gebruiken werd ook nu niet getornd. Het uitblijven van veranderingen in de status van deze klerken is een bewijs te meer dat de reorganisatie van 1792 voortkwam uit financiële motieven en niet uit de wens het Griffieapparaat te moderniseren. Het aantal door de griffier 'geëmployeerde' klerken nam zelfs nog toe en wel tengevolge van het feit dat hem een extra-bedrag ter beschikking werd gesteld voor werk waarvoor geen schrijffloon kon worden berekend. Hij kreeg toestemming hieruit vier zogenaamde charterklerken aan te stellen, waarmee het totale aantal klerken in zijn comptoir op zestien kwam.

Dat kort daarop toch een hervorming in meer modern-bureaucratische geest tot stand kwam, was louter en alleen te danken aan de omwenteling van 1795. Organisatorische veranderingen in het Griffieapparaat werden overigens in het eerste jaar na de revolutie niet doorgevoerd⁴⁶. Daar staat echter tegenover dat de Staten-Generaal op 17 februari 1795 een einde maakten aan de unieke positie van het geslacht Fagel. Op die dag kreeg de zittende griffier zijn ontslag aangezegd, waarna zijn ambt werd opgedragen aan de in 1788 formeel op eigen verzoek 'gedimiteerde' patriotsgezinde commies mr. Willem Quarles. Ongeveer tegelijkertijd werden ook de commies Van Lelyveld en de agent Van Hees vervangen door patriotten. Het lagere Griffiepersoneel, met inbegrip van de twee als Oranjegezind bekend staande expediërende klerken, werd gehandhaafd. Nadat begin maart 1795 een ordinaris klerk was overleden, kreeg de nieuwe griffier éénmaal de kans zelf een klerk aan te stellen. Aan de oudste en tevens enig overgebleven klerk van de commies, die was getroffen door een beroerte, werd op 14 januari 1796 conform diens verzoek ontslag verleend met behoud van inkomen⁴⁷. Een opvolger werd in dit geval niet meer benoemd.

Op de laatste bijeenkomst van Hare Hoog Mogenden (29 februari 1796) viel het besluit de ambten van griffier, commies en agent met de 'vernietiging' van de Staten-Generaal te rekenen voor vervallen en alle andere bedienden van dit college voorlopig te doen overnemen door de Nationale Vergadering⁴⁸. Een uiterst belangrijk gevolg van dit besluit was dat hiermee eindelijk verandering kwam in de positie van de ordinaris (en charter-)klerken ter Griffie. Nu er niet langer een griffier en een commies waren, gingen zij immers automatisch over in dienst van de overheid. Alleen hierdoor al bracht de omwenteling van 1795, zij het met ruim

46. *Ibidem*, 407-409.

47. *Resolutien Staten-Generaal*, 14-1-1796.

48. Het ambt van agent werd door de Nationale Vergadering hersteld bij decreet, d.d. 2-3-1796.

een jaar vertraging, een belangrijke mate van modernisering teweeg.

Hoe moet ons oordeel luiden over de taakvervulling van de Griffie in de onderzochte periode? De in de zeventiende eeuw bestaande misstanden zijn aanvaardbaar nog niet geheel verdwenen. Zo had de griffier in 1727 nog geen einde kunnen maken aan de gewoonte van zijn klerken om stukken uit de Griffie mee naar huis te nemen, wat bij resolutie van 16 december 1655 uitdrukkelijk was verboden⁴⁹. Het is dan ook niet verwonderlijk dat niet zoveel later een van deze klerken wegens schending van de geheimhouding werd gearresteerd en veroordeeld. Wellicht hadden de griffiers hun klerken nadien beter in de hand, want iets dergelijks is later niet weer voorgekomen. Er worden dan nog wel klachten over de Griffie gehoord, maar die hebben betrekking op de hoog oplopende kosten en niet op haar taakvervulling. Met betrekking hiertoe is er juist sprake van lof en wel van de kant van de commissie die bij het optreden van de Nationale Vergadering in 1796 was belast met de overneming van de Griffie. De woordvoerder hiervan, mr. R.J. Schimmelpenninck, ging daarin overigens wel wat ver, toen hij bevestigde dat de Griffie in de volmaaktste orde was bevonden, 'zo dat 'er mogelijk geene Cancelery in Europa is, waar alles op dien geregelden voet gevonden wordt'⁵⁰. Toch lijkt de indruk gerechtvaardigd dat de Griffie haar taken op zijn minst naar behoren heeft weten uit te voeren.

AANSTELLING EN ONTSLAG

a. Domestiek personeel

De ordinaris klerken ter Griffie werden, zoals gezegd, niet aangesteld door de Staten-Generaal, maar door de griffier en in een gering aantal gevallen door de commies. Aangezien zij niet rechtstreeks in overheidsdienst waren, moeten zij worden gerekend tot het 'domestieke' of huispersoneel van de ambtenaren onder wier leiding zij werkzaam waren. Bij hun aanstelling ontvingen zij dan ook geen commissiebrief van de Staten-Generaal, maar in plaats daarvan werd hun door de griffier of commies een akte van aanstelling uitgereikt⁵¹. Daarin was niet alleen vastgelegd aan welke regels zij waren gebonden, maar werd ook het afleggen van de eed van geheimhouding en getrouwheid in handen van de Staten-Generaal vermeld. Speciale aandacht vereist de merkwaardig positie van de klerk-directeur. Als oudste eerste klerk was hij domestiek bediende van de griffier, maar in zijn kwaliteit van directeur ambtenaar in dienst van de Staten-Generaal. Al in 1670 hebben Hare Hoog Mogenden erin toegestemd dat de persoon van de directeur door de griffier werd voorgedragen en dat is steeds zo ge-

49. ARA, Collectie Fagel 592.

50. *Dagverhaal Nationale Vergadering*, I, 85 (15-3-1796).

51. ARA, Collectie Fagel 597, stuk 7 (formulier akte van aanstelling).

O. VRIES

bleven. Het kwam erop neer dat de griffier een oudste eerste klerk aanwees, die vervolgens door de Staten-Generaal tot directeur werd benoemd.

Voor de griffiers is het steeds een aantrekkelijke zaak geweest dat zij over een groot aantal bijzonder gezochte klerkenposten geheel naar eigen goeddunnen konden beschikken. Hoewel het hierbij, althans in theorie, niet ging om de vervulling van ambtelijke functies en dus om een zuiver privaatrechtelijke handeling, is er toch een opvallende overeenkomst met de vrije begeving van publieke ambten door leden van regentencolleges. Immers, ook in dat geval geschiedde de begeving veelal niet 'collegiaal', maar door één van hen bij toerbeurt⁵². Voor de betrokken regenten was deze procedure uitermate voordelig, doordat zij de minder scrupuleuzen onder hen in staat stelde publieke ambten in het geheim te verkopen of te begeven aan minderjarige familieleden of anderen die zij wensten te bevoordelen.

Hoewel hierover geen volstrekte zekerheid kan bestaan, is er toch geen enkele aanwijzing dat de griffiers zich in de onderzochte periode hebben beziggehouden met het verkopen van klerkenposten. Dit betekent uiteraard niet dat zij evenmin hebben meegedaan aan het destijds zeer florerende stelsel van patronage of protectie, waarmee wordt bedoeld op de praktijk dat bij het begeven van ambten niet zozeer blijken van bekwaamheid voor de vervulling ervan als wel (familie-)relaties het zwaarst wegen. Uit de correspondentie van de griffier Hendrik Fagel Czn. blijkt zonneklaar dat in zijn tijd ook voor het verkrijgen van een post van klerk ter Griffie protectie door hooggeplaatsten als een normale zaak werd beschouwd. In dit perspectief zal ook diens aanbod aan de Amsterdamse burgemeester Gualterus Petrus Boudaen om te beschikken over een opengevallen plaats ter Griffie moeten worden gezien⁵³.

In een document dat in een particulier archief werd ontdekt, wordt het verloop van een sollicitatie naar zo'n post nauwkeurig geschetst (volledige tekst in bijlage II). Het gaat hierbij evenwel om één concreet geval en men moet er dan ook rekening mee houden dat er op verschillende wijzen kon worden gesolliciteerd. In de eerste plaats was er de mogelijkheid zich in persoon bij de griffier te vervoegen om zich aan te bevelen voor een vrijgekomen of nog open te vallen post. Ook kwam het veel voor dat schriftelijk bij de griffier werd gesolliciteerd, in welk geval men zijn sollicitatie wel indiende in de vorm van een rekest, zoals bij het dingen naar collegiaal begeven ambten de gewoonte was⁵⁴. Zolang een sollicitant geen toezegging van de griffier had gekregen, kon hij trachten in diens aandacht te blijven door zijn sollicitatie enige keren te herhalen. Voor jeugdige personen werd in de regel gesolliciteerd door de vader en soms ook wel door een liefst in-

52. Vgl. Vries, 'Geschapen tot een ieders nut', 337-338.

53. ARA, Collectie Fagel 2399 (brief G.P. Boudaen, 27-4-1771) B. sloeg het aanbod af.

54. *Ibidem* 2173 (brief M.P. van Gein, 12-5-1749) is hiervan een voorbeeld.

vloedrijke grootvader, oom of oudere broer⁵⁵. Het zal duidelijk zijn dat het verschijnsel protectie hierbij al om de hoek komt kijken.

Wie zo sterk mogelijk wilde staan, moest zijn sollicitatie kracht zien bij te zetten door een hooggeplaatst persoon voor zich te laten interveniëren. Men sprak dan van het recommanderen voor een post, wat ook weer zowel mondeling als schriftelijk kon geschieden. Tussen het solliciteren voor en het recommanderen van iemand kan overigens geen scherpe scheiding worden getrokken. Voor degene die bereid was als iemands voorspraak op te treden, werd de naam 'patroon' gebruikt⁵⁶. Deed de griffier aan zo'n patroon de toezegging dat de gerecommandeerde persoon zou worden begunstigd met de eerst openvallende post (of een van de volgende!), dan had hij zich 'geëngageerd'⁵⁷. Het gebeurde meer dan eens dat een sollicitant die zich pas meldde na het bekend worden van een vacature, geen kans meer maakte, doordat de griffier lang tevoren zijn 'engagement' voor die post al had gegeven. Toch werd er na het bekend worden van het overlijden van een klerk of zelfs al bij het achteruitgaan van diens gezondheid vaak druk gesolliciteerd. De gezondheidstoestand van de klerken ter Griffie werd dan ook met argusogen gevolgd.

Niet altijd werd er gesolliciteerd of gerecommandeerd op grond van juiste inlichtingen. Zo beval een zekere Nolst in 1783 iemand aan ter vervulling van een vacature 'welke mij zo even is ter kennisse gekomen'. De griffier antwoordde daarop dat hem geen vacature bekend was en zo die er al zou zijn geweest, dan had hij voor de eerste twee plaatsen zijn woord al 'gepasseert'⁵⁸. Een nog merkwaardiger geval moet zich hebben voorgedaan in 1758, toen een metselaar zich door zijn dienstbode liet wijsmaken dat de president van het Hof van Holland door haar tussenkomst voor hem een op dat moment inderdaad vacante post van klerk ter Griffie had verworven. Pas toen hij zich bij de Staten-Generaal vervoegde voor het afleggen van de eed, kwam het bedrog uit⁵⁹. *Het ingebeeld fortuin, of de bedroogen metselaar* is de titel van een 'klugtspel', dat naar aanleiding van dit schandaaltje op de markt werd gebracht⁶⁰.

Uit deze voorbeelden blijkt wel hoeveel belang werd gehecht aan protectie voor het verkrijgen van een post. De sollicitant Van Lingen, die het zonder recommandatie moest doen, schreef dan ook aan de griffier wel te weten 'hoe weinig gracie

55. Memorie-Cassa: F. A. Cassa solliciteert voor zoon Hendrik; ARA, Collectie Fagel 2647 (brief P. Gosse, 2-3-1787, solliciteert voor kleinzoon P.F.L. Bolomey); *ibidem* 2319 (brief T. Hemsterhuis, 14-1-1760, solliciteert voor neef J. Pardicque); *ibidem* 2629 (brief J.W. Boejenk, waarschijnlijk van sept. 1786, solliciteert voor broer N. Boejenk).

56. *Ibidem* 2399 (brief G.C. van Lingen, 12-8-1771).

57. *Ibidem*; memorie-Cassa.

58. ARA, Collectie Fagel 2581 (brief J.P.E. Nolst, 19-12-1783).

59. Rijksarchief Zeeland, Archief Het Vrije van Sluis 16 (brief agent H.L. Hoogstad, 12-12-1758).

60. Aanwezig in Universiteitsbibliotheek Leiden (vier exemplaren, waaronder uitgaven Amsterdam 1758, Utrecht 1759 en Delft s.a.) en UB Amsterdam (twee exemplaren).

O. VRIES

het heeft eene sollicitatie... te doen, welke door geene geaccrediteerde voorspraak wordt gesecondeert...⁶¹. De beste recommandatie die men zich kon wensen, was wel die van de stadhouder. Dit kan worden geïllustreerd met een voorbeeld uit een wat vroegere periode, dat is ontleend aan de gedenkschriften van de sinds 1680 in Holland verblijvende Hugenoot Jean Rou⁶². Nadat deze als gouverneur was ontslagen, wist een goede kennis prins Willem III voor zijn lot te interesseren. Van de prins kreeg hij de raad hem te waarschuwen wanneer zich bij gelegenheid iets zou voordoen. Wel stelde deze voor dat hij zou beginnen met een mindere post om zich eerst de Nederlandse taal eigen te maken, maar hem werd verzekerd dat later wel een meer aanzienlijke functie zou worden gevonden. Toen Rou de prins op de hoogte stelde van het feit dat er een post van klerk ter Griffie was opengevallen, wist deze die plaats de volgende dag al voor hem te verwerven. Veel uitgebreider en interessanter is overigens Rous beschrijving van zijn sollicitaties naar het destijds zeer gezochte ambt van translateur in de Franse en Latijnse taal bij de Staten-Generaal, waarmee hij in 1689 ondanks zware concurrentie werd begunstigd⁶³.

Men zou uit het voorgaande de indruk kunnen krijgen dat bekwaamheid bij dit stelsel van protectie geen rol van betekenis speelde. Wat dit betreft moet men zich echter niet vergissen. Uit de memorie-Cassa blijkt dat de griffier van zijn klerken niet slechts een goede (of op zijn minst een 'gemeene') schrijfhand eiste, maar ook beheersing van de Franse taal. Bovendien stelde hij prijs op enige kennis van het Latijn en het Engels. Niet elke sollicitant gaf - althans in geschrifte - een overzicht van zijn bekwaamheden, maar de later in Griffiezaken sterk op de voorgrond tredende Johan Abraham Tinne deed dat wel. Hoewel hij de Latijnse school blijkbaar niet heeft bezocht, kan hij de volgende 'talenten' opsommen: behalve Frans kent hij Engels en voldoende Duits om het te kunnen vertalen en schrijven. Hij heeft getracht zich zoveel mogelijk een 'stile' te vormen en is thuis in geschiedenis en aardrijkskunde. Verder heeft hij tamelijk veel kennis van zaken opgedaan als secretaris van Willem Bentinck van Rhoon. Ten overvloede maakt hij nog gewag van zijn belangstelling voor tekenen, wis- en vestingkunde⁶⁴. Een voorbeeld van een sollicitant die geheel voorbijgaat aan zijn eventuele bekwaamheden, is de al eerder genoemde Van Lingen. Deze legt de nadruk op zijn ongelukkige familieomstandigheden en houdt de griffier voor dat zijn aanstelling tot klerk daarom een 'cordaat Christelijke Daad' zou zijn. Hij voegt daar nog aan toe dat, hoewel hij geen voorspraak heeft, zijn aanneming de prins waarschijnlijk niet onaangenaam zou zijn⁶⁵.

61. Als noot 56.

62. F. Waddington, ed., *Mémoires inédits et opuscles de Jean Rou* (2 dln; Parijs, 1857) I, 200-201.

63. *Ibidem*, 259-268.

64. ARA, Collectie Fagel 2359 (brief J.A. Tinne, waarschijnlijk van 1768).

65. Als noot 56. Van Lingen is in 1772 aangesteld tot klerk ter Secretarie van Holland.

Speciaal bij het aanwijzen van de twee expediërende klerken, die in het Griffiewerk een centrale rol speelden, zal de griffier hebben gelet op bekwaamheid. Het was dan ook geenszins zo dat een klerk van de griffier op grond van anciënniteit tot deze functie werd geroepen. Het waren juist de bekwaamsten onder hen of ook wel personen van buiten de Griffie op wie de griffier zijn keus liet vallen. In zijn sollicitatie naar de post van jongste eerste klerk beriep Philip Frederik Tinne zich dan ook op zijn ijver, langdurige ondervinding, kennis van zaken en getrouw 'attachement' aan de familie Fagel⁶⁶. Ook bij recommandaties werd soms melding gemaakt van de kwaliteiten der aangeprezen personen. Zo solliciteerde de Haagse predikant Nieuwland voor een neef van zijn schoondochter, waarbij hij er de nadruk op legde dat hij deze alleen aanbeval uit hoofde van diens bekwaamheid en zedelijk goed gedrag⁶⁷.

In de aan de klerken ter Griffie uitgereikte aanstellingsakte stond uitdrukkelijk vermeld dat het de griffier vrijstond aan hun dienstverband een einde te maken ('tot myn kennelyk wederzeggen'). Desondanks kwam het slechts bij hoge uitzondering voor dat de griffier een klerk ontsloeg. Verreweg de meesten bleven tot hun overlijden op hun post gehandhaafd, ongeacht hun slechte gezondheid of hoge ouderdom. Dit werd mogelijk gemaakt door het hierboven al behandelde stelsel van aanbesteding van werk, waardoor de griffier verzekerd was van de uitvoering van zijn schrijfpdrachten en de klerken van het behoud van althans een gedeelte van hun inkomen.

Bij gevallen van ontslag om andere redenen dan overlijden dient vanzelfsprekend uitvoeriger te worden stilgestaan. In de onderzochte periode kwam het drie keer voor dat een klerk vrijwillig afstand deed van zijn post teneinde die te doen overnemen door een van zijn zoons. Eveneens vrijwillig ontslag nam de klerk Paulus Tinne, die tevens optrad als kamerbewaarder van de Griffie. Uit het rekest dat hij in de laatste hoedanigheid bij de Staten-Generaal indiende, blijkt dat hij 'dimissie' verzocht 'alsoo sigh tegenswoordigh eene goede geleegendheid voor hem hadde opgedaan, om sijn fortuijn elders te beproeven'⁶⁸. Uit enige in 1808 geschreven brieven van zijn weduwe kan worden opgemaakt dat hij bij zijn leven veel schulden had gemaakt⁶⁹. Hoewel daarmee nog niet vaststaat dat dit al vóór 1790 is gebeurd, zou men kunnen veronderstellen dat hij heeft getracht in Indië of de West zijn geschokte financiën te herstellen. Waarom mr. Jacob Visser in 1787 op ruim zestigjarige leeftijd ontslag heeft gekregen, is bij gebrek aan gegevens moeilijk uit te maken. Waarschijnlijk is er verband met het feit dat hij enige jaren eerder (1783) was benoemd tot 'slands advocaat van Holland. Men krijgt

66. ARA, Collectie Fagel 2538 (brief Ph.F. Tinne, 3-9-1780).

67. *Ibidem* 2647 (brief P. Nieuwland d.d. 17-2-1787).

68. ARA, Archief Staten-Generaal 7987 (rekest, 3-3-1790).

69. Centraal Bureau voor Genealogie Den Haag, Dossier Tinne.

in ieder geval de indruk dat ook hier sprake was van 'dimissie' op eigen verzoek.

Dit kan naar alle waarschijnlijkheid niet worden gezegd van Johannes Tinne, de oudere broer van Philip Frederik en Johan Abraham. In een brief aan de griffier, geschreven vlak voor zijn ontslag, verklaart hij het meest oprechte berouw te hebben over de door hem begane onregelmatigheden, waarvan hij alleen onthult dat die het gevolg waren van zijn wanhopige familieomstandigheden. Hij verzoekt dat hem de kans niet wordt geweigerd door het meest nauwgezette gedrag zijn daden weer goed te maken. Deze bede moet desondanks zijn afgewezen, want in 1751 is Tinne - nog maar 24 jaar oud - naar Indië vertrokken als onderkoopman bij de VOC⁷⁰. Niet veel beter verging het mr. Hendrik Cassa, over wiens aanstelling tot klerk in 1760 wij door de memorie van zijn vader zo nauwkeurig zijn ingelicht. De reden van zijn ontslag, na een dienstverband van nog geen zes jaar, moet worden gezocht in het feit dat hij zijn vrouw en kinderen en bovendien zijn post ter Griffie in de steek had gelaten om er met 'een slecht vrouwspersoon' vandoor te gaan⁷¹. Het jaar daarop ging hij, evenals Tinne, zijn geluk beproeven in Indië, waar hij in 1774 overleed als 'onderkoopman, winkelier en soldy-boekhouder' van de VOC op Malacca⁷².

In tegenstelling tot hen werd mr. Adrianus Huisken op zijn post van klerk gehandhaafd, hoewel hij in 1755 als advocaat voor het Hof van Holland door genoemd Hof voor een jaar in een betehuis te Delft was geplaatst. Hij werd zelfs niet ontslagen, toen hij van 1758 tot zijn dood in 1788 opnieuw in Delft was 'geconfineerd'. Er is een brief van hem uit 1774 bewaard gebleven, waarin hij de griffier vraagt om diens 'genadig geduld' ten opzichte van zijn gebreken⁷³. Tijdens zijn confinement heeft hij blijkbaar werk mogen aanbesteden, want ondanks zijn afwezigheid werden door zijn curator nog lang schrijfloondeclaraties voor hem ingediend⁷⁴. De onderklerk Frederik Adriaen van der Kest is geconfineerd geweest in het betehuis Nieuwenburg onder Hazerswoude. In een brief aan de griffier uit 1783 vraagt hij allerdeemoedigst opnieuw in diens comptoir te mogen worden geplaatst⁷⁵. Of dat ook is gebeurd, staat niet vast.

Aan verreweg het ernstigste vergrijp heeft de klerk Jan van Amelonse zich schuldig gemaakt. Deze werd in 1729, na bijna dertig jaren dienst ter Griffie, bij sententie van het Hof van Holland veroordeeld om met het zwaard over het

70. ARA, Collectie Fagel 2189 (brief J. Tinne, 24-12-1750); C.F. Gülcher, 'Over een klerkenfamilie uit de 18de eeuw', *Die Haghe* (1941) 32.

71. RA Zeeland, Archief Het Vrije van Sluis 16 (brieven agent H.L. Hoogstad, 12-6 en 23-6-1766).

72. GA 's-Gravenhage, Archief Weeskamer 614.

73. ARA, Collectie Fagel 2450 (brief A. Huisken, 6-10-1774); GA Delft, Eerste afdeling 2031 A (register van geconfineerden, 1699-1792). Over de Delftse betehuizen: A. Hallema, *Gestichtstypen uit den ouden tijd. Centralisatie en decentralisatie in ons vaderlandsch gestichtswezen tijdens de Republiek* (Lochem, 1941).

74. ARA, Archief Staten-Generaal 12522.

75. ARA, Collectie Fagel 2581 (brief F.A. van der Kest, 14-6-1783).

hoofd te worden gestraft en verder ten eeuwigen dage gebannen uit Holland, Zeeland, Friesland en Utrecht. Zijn misdadige praktijk bestond hieruit dat hij zich samen met enige andere veroordeelden, waaronder de provinciale klerk van Overijssel en een onderklerk van Gelderland, had schuldig gemaakt aan het leveren van geheime stukken aan een aantal buitenlandse ministers. Aangezien hij die als klerk ter Griffie in handen had gekregen, had hij zijn eed van geheimhouding en getrouwigheid geschonden, wat ook voor de beide andere veroordeelde klerken gold⁷⁶.

Het ontslag van zes klerken en drie charterklerken per 31 december 1796 valt weliswaar buiten de behandelde periode, maar verdient niettemin de aandacht. Het gaat hier om een geheel op zichzelf staand geval, namelijk een zuivering onder de overgebleven vijftien klerken ter Griffie, die 'bij provisie' in dienst van de Nationale Vergadering waren gekomen. Op 25 november 1796 gingen de leden hiervan over tot het kiezen van klerken uit drietallen, die door een speciale commissie tot de ambten waren opgemaakt. Bij deze procedure, die een wel zeer radicale breuk met het verleden betekende, werden negen klerken, naar men mag aannemen vanwege hun politieke gezindheid, niet herkozen⁷⁷.

b. Niet-domestiek personeel

Over de gang van zaken bij de benoeming door de Staten-Generaal van de commissaris van de uitheemse depêches valt bij gebrek aan gegevens niets te zeggen. In de onderzochte periode viel het ambt alleen open tengevolge van het overlijden van de zittende commissaris. De laatste die met deze bediening werd begunstigd (in 1788), was de steeds weer naar voren komende Johan Abraham Tinne, die haar combineerde met zijn post van expediërende klerk. Als commissaris kreeg hij ontslag op 23 maart 1799, toen zijn ambt bij decreet van het Vertegenwoordigend Lichaam werd 'gemortificeerd' (opgeheven)⁷⁸.

De begeving van de post van kamerbewaarder berustte eveneens bij de Staten-Generaal zelf, maar geschiedde, evenals die van verscheidene andere 'kleine ambten' waarover zij beschikten, van 1665 tot 1747 niet door dit college als geheel, maar door elk der provinciën bij toerbeurt⁷⁹. Van de acht kamerbewaarders der Griffie die vanaf 1653 in functie zijn geweest, zijn er overigens maar twee op toerbeurt aangesteld. Hoewel de geboorteplaatsen van dit tweetal niet met zekerheid konden worden vastgesteld, is het nauwelijks aan twijfel onderhevig dat in

76. ARA, Archief Hof van Holland 5415 (procesdossiers); *Sententien van den Hove van Holland, Tegens Jan van Ametonse, Mr. Nicolaas Tromer, Willem van Wessem, Mr. Ernestus de Schadenberg, Fredrik Linden en Daniel Slagmuller* ('s-Gravenhage, 1729; Knuttel 16780).

77. Hugenholtz en Boels, 'De griffie', 414-415.

78. Mortificatie betekent, indien niet anders aangegeven, opheffing met onmiddellijke ingang en niet bij uitsterving, zoals ik in 'Geschapen tot een ieders nut', 346, ten onrechte heb beweerd.

79. *Ibidem*, 338.

O. VRIES

beide gevallen een inwoner van de provincie waaraan de benoeming toeviel, werd benoemd. Dat zou dan geheel in overeenstemming zijn met het beeld dat men krijgt van de begeving van enige andere ter beschikking van de in de Staten-Generaal vertegenwoordigde provinciën gestelde ambten, zoals die van bode en zegelklopper.

Na de wijziging der benoemingsprocedure in 1747 werden nog vijf kamerbewaarders aangesteld. Het meest opvallende is daarbij dat zij allen zonder uitzondering ten tijde van hun benoeming al geruime tijd als klerk of onderklerk ter Griffie werkzaam waren geweest. Bovendien bleven de drie benoemden die de rang van klerk hadden, hun oude functie uitoefenen naast het kamerbewaarderschap. Misschien werd hun dit gegund in verband met het feit dat, althans volgens Philip Frederik Tinne, deze post zonder andere inkomsten geen genoegzaam middel van bestaan opleverde⁸⁰. In twee gevallen werd een kamerbewaarder door zijn zoon opgevolgd, terwijl eveneens tweemaal een 'adsistent' werd aangesteld die bij het overlijden van de oude kamerbewaarder automatisch diens opvolger werd.

Over de gang van zaken bij de aanwijzing van een kamerbewaarder in 1770 is het een en ander bekend dankzij het feit dat deze zaak aan de orde kwam kort nadat de griffier uit Den Haag was vertrokken voor het afleggen van een twee maanden durend bezoek aan Engeland. Op 17 juli, twee dagen na Fagels vertrek, overleed de nog maar kort in functie zijnde kamerbewaarder Gouzy. Formeel was er met betrekking tot de aanwijzing van een opvolger niets aan de hand, omdat die de Staten-Generaal toekwam. Bij deze gelegenheid blijkt echter dat het de griffier beslist niet onverschillig was in wiens handen deze post zou komen.

François Fagel, de in 1766 tot medegriffier aangestelde zoon van de griffier, besefte dat de afwezigheid van zijn vader bijzonder slecht uitkwam. In verband daarmee nam hij dadelijk contact op met de hertog van Brunswijk. Met diens instemming richtte hij een schriftelijk verzoek aan prins Willem V, waarin het voorstel was vervat dat de opvolging pas na de terugkeer van de griffier zou worden geregeld. De stadhouder antwoordde daarop begrip te hebben voor de verlegenheid waarin hij was geraakt, en willigde het verzoek in. De jonge griffier stuurde de stadhouderlijke brief onmiddellijk door naar zijn vader, evenals twee brieven met sollicitaties naar de vacante post. Over deze zaak ontving de griffier ook een brief van de klerk-directeur Tavel, die de onderklerk Philip Frederik Tinne aanbeval als de meest geschikte kandidaat. De andere sollicitant, een zoon van de overledene en eveneens onderklerk ter Griffie, werd door hem niet in staat geacht de post naar behoren te vervullen.

De inmiddels in Londen aangekomen griffier prees zijn zoon voor diens aanpak van de zaak en verklaarde zich akkoord met de keuze van Tinne, mits ook de

80. Als noot 66.

prins daarmee instemde. Overeenkomstig zijn wens werd met de formele afwikkeling van deze zaak tot zijn terugkeer gewacht, zodat de Staten-Generaal pas op 18 september overgingen tot de benoeming van Tinne. De jonge Gouzy, uiteraard geheel onwetend van de getroffen regeling, had intussen nog heel wat sollicitaties naar de post gedaan, hoewel hij al vanaf het begin kansloos was geweest⁸¹.

De voornaamste conclusie die aan deze episode én aan het feit dat er na 1747 steeds klerken of onderklerken van de griffier tot kamerbewaarder werden bevorderd, kan worden verbonden, is dat de griffier ook op benoelingen in de Griffie waar hij officieel buiten behoorde te staan, een beslissende invloed kon uitoefenen, in ieder geval na 1747. Wellicht mag men hier spreken van een officieus recht van voordracht van de griffier. Dat deze er daarbij voor zorgde niet in conflict te geraken met de prins, hoeft geen verwondering te wekken, temeer daar het geslacht Fagel te boek staat als uitgesproken Oranjegezind.

CARRIÈREVERLOOP

Met betrekking tot het carrièreverloop van het lagere Griffiepersoneel (met inbegrip van de onderklerken) kan worden vastgesteld dat in de onderzochte periode de mogelijkheid van stijging binnen de dienst bestond (tabel I). Daarbij vormde de post van klerk-directeur de hoogst bereikbare trap, wat impliceert dat er voor deze bediende geen uitzicht was op benoeming in een van de hogere Griffieambten (agent, commies, griffier). Daarentegen kon ook een onderklerk, dat wil zeggen de laagste in rang onder het Griffiepersoneel, opklimmen tot klerk-directeur, al heeft dit geval zich in het hele tijdvak maar één keer voorgedaan (tabel II).

Het carrièreperspectief van de *onderklerken*, om met deze categorie te beginnen, was niet ongunstig, want deze post kon het uitgangspunt vormen voor een verdere carrière, zowel binnen als buiten de Griffie. Niet minder dan negen ordinari klerken, drie provinciale klerken, twee charterklerken en eveneens twee kamerbewaarders van de Griffie blijken uit deze groep te zijn gerecruteerd. Van de tot ordinari klerk opgeklimmen onderklerken werden later ook nog eens twee benoemd tot kamerbewaarder, maar met behoud van hun post van klerk. Verder werd een van de beide in 1792 tot charterklerk bevorderde onderklerken een jaar later ook nog provinciale klerk. Dit is overigens het enige voorbeeld van een klerk in dienst van dé griffier die zijn functie combineerde met de aan de post van provinciale klerk verbonden werkzaamheden.

Het staat vast dat zeker vijf onderklerken een hogere post buiten de Griffie hebben verworven. Twee van hen zagen zich geplaatst als klerk op het Comptoir-

81. ARA, Collectie Fagel 60 (reisjournaal H. Fagel, 1770); *ibidem* 2394 (brieven F. Fagel aan H. Fagel, 17-7 en 20-7-1770); *ibidem* 2746 (brief Willem V aan F. Fagel, 19-7-1770); *ibidem* 2392 (brieven F.S. Tavel aan H. Fagel, 20-7 en 31-8-1770 en concept-brief H. Fagel aan F. Fagel, 22-7-1770).

Generaal van de Unie, een als klerk op het Comptoir van de Gemeene Lands Middelen van Holland, een als kamerbewaarder van de Generaliteits Rekenkamer, terwijl de vijfde werd begunstigd met het ambt van contrarolleur van het Generaliteits Klein Zegel. Alles bijeen wisten dus zestien onderklerken op te klimmen binnen de Griffie en minstens vijf daarbuiten. Men moet echter bedenken dat er van 1710 tot 1796 naar schatting negentig onderklerken aan de Griffie verbonden zijn geweest, zodat moet worden geconcludeerd dat verreweg de meesten nooit een hogere rang hebben bereikt. Tot deze groep behoorde iemand als Anthony Berkelbach, van wie bekend is dat hij liefst zestig jaren als onderklerk ter Griffie heeft gewerkt⁸².

Vanwege hun veel hogere status zijn de onderklerken die optraden als nouvelle-schrijver ten dienste van een Generaliteitscollege, hierboven niet meegerekend. Juist bij deze groep heeft zich het meest opmerkelijke geval van stijging voorgedaan dat in de achttiende eeuw binnen de Griffie heeft plaatsgevonden. Het betreft hier mr. B.P. van Lelyveld, afschrijver van de notulen en nouvelles voor de raden uit de Admiraliteitscolleges, die in 1790 werd geroepen tot het op één na hoogste ambt in de Griffiehiërarchie, namelijk dat van commies. Verondersteld mag worden dat hij deze benoeming te danken heeft gehad aan zijn optreden als secretaris van de uiterst belangrijke commissie tot het defensiewezen, welke nenfunctie hij sinds 1787 vervulde⁸³.

Ten aanzien van de ter Griffie werkzame *klerken* spreken de in tabel I gegeven getallen een duidelijke taal. Van de 54 ordinaris en charterklerken die in de onderzochte periode in dienst van de griffier of commies hebben gestaan, zijn drie erin geslaagd binnen de Griffie op te klimmen en wel tot expediërend klerk. Eveneens drie brachten het tot kamerbewaarder, maar met behoud van hun plaats als klerk, om welke reden zij in genoemde tabel niet bij de bevorderden zijn gerekend. Binnen de Griffie bestond dus nauwelijks mogelijkheid tot promotie, maar daar komt bij dat stijging buiten de Griffie in het geheel niet voorkwam, afgezien misschien van het geval van mr. Jacob Visser. Deze heeft echter pas vier jaren na zijn aanstelling tot 's lands advocaat zijn post ter Griffie opgegeven, weshalve hij onder de vrijwillig ontslagenen is geplaatst.

De post van klerk blijkt geen springplank voor een verdere carrière buiten de Griffie te zijn geweest. Op grond hiervan mag een grote continuïteit en stabiliteit in het ter Griffie werkzame klerkenbestand worden verondersteld. Deze verwachting wordt bevestigd door de in tabel I met betrekking tot de gemiddelde lengte van de diensttijd genoemde getallen. Die blijkt bij deze klerken 24,4 jaar te bedragen, terwijl men bij uitsluiting van de zestien bij de ontbinding van de Staten-Generaal in 1796 fungerende klerken het respectabele getal van 26,5 jaar ver-

82. *Ibidem* 2504 (brief F.S. Tavel, 12-8-1777).

83. *Resolutien Staten-Generaal*, 14-12-1787.

krijgt. Uit tabel III blijkt dat er een grote concentratie is van klerken met een diensttijd van 26 tot 40 jaren. Drie klerken hebben meer dan een halve eeuw vol-gemaakt; telt men hun dienstjaren als expediërend klerk mee, dan zijn het er zelfs vijf.

Het weinige dat bekend is over de klerken ter Griffie in de zeventiende eeuw, laat vermoeden dat de verhoudingen toen enigszins anders hebben gelegen. Uit die tijd kunnen twee gevallen worden genoemd van stijging binnen de Griffie: dat van de eerste klerk Hendrik Verburch, die in 1629 opklom tot agent, en dat van de klerk Jean Rou, die in 1689 werd aangesteld tot translateur voor de Franse en Latijnse taal. Dat het aanzien en de belangrijkheid van deze post destijds veel groter waren dan in de achttiende eeuw, komt tot uiting in het enorme verschil in de eraan verbonden inkomsten⁸⁴. Opvallender nog is het wellicht niet op zichzelf staande voorbeeld van stijging buiten de Griffie dat wordt geleverd door de klerk mr. Frederick van Spanheim. Deze 'avanceerde' in 1682 tot secretaris van het Hof van Holland, terwijl hij in later tijd bovendien enige diplomatieke posten zou vervullen⁸⁵.

Een nader onderzoek zou kunnen uitwijzen in hoeverre de conclusie gewettigd is dat er in de zeventiende eeuw voor de klerken in het algemeen of die ter Griffie in het bijzonder meer stijgingsmogelijkheden waren dan in de achttiende eeuw. Hierbij dient ook aan de orde te komen of dit dan een gevolg was van het streven der aanzienlijke geslachten in de achttiende eeuw om door inperking van het re-cruteringsveld de hogere ambten voor hun eigen leden te reserveren, zodat er voor klerken nauwelijks stijgingsmogelijkheden overbleven. Ook kan het in de zeventiende eeuw traditie zijn geweest dat jongelieden uit aanzienlijke families fiiiin'carrière op een lagere ambtelijke trap begonnen dan later het geval zou zijn.

Anders dan men misschien zou verwachten, werden niet alle *expediërende klerken* uit de Griffie zelf gerecrueteerd (tabel II; zie bij voorkeur gedrukte versie). In vier van de tien gevallen in de periode 1684-1796 vertrouwde de griffier de posten van klerk-directeur en jongste eerste klerk toe aan personen van buiten de Griffie. Eveneens viermaal is er sprake van de opklimming van een klerk uit de Griffie tot jongste eerste klerk. In één geval werd een klerk meteen tot klerk-directeur gepromo-veerd, maar dat kon ook moeilijk anders, omdat er voor die tijd (hij werd benoemd in 1684) nog geen jongste eerste klerk was. Ook de carrière van Philip Frederik Tinne, die van onderklerk opklom tot kamerbewaarder en vervolgens tot jongste eerste klerk, wijkt af van het meer normale patroon: klerk - jongste eerste klerk.

Wat was de achtergrond van de vier expediërende klerken die niet uit de Griffie zelf voortkwamen? De in 1714 tot jongste eerste klerk aangestelde Gijsbert van

84. *Mémoires inédits de Jean Rou*, I, 270-271 (noot 1).

85. *Ibidem*, 200; O. Schutte, *Repertorium der Nederlandse vertegenwoordigers, residerende in het buitenland 1584-1810* ('s-Gravenhage, 1976) 153-154.

Wolfswinkel was een man van ongeveer zestig jaar oud, die al vanaf 1677 werkzaam was als distributeur van het Generaliteits Klein Zegel. Bij zijn dood in 1721 werd hij in *beide* functies opgevolgd door de ook al niet meer zo jonge dr. Johan van Hoornbeek (57 jaar). Bij diens dubbele benoeming moet haast wel hebben meegespeeld dat hij een broer was van de toenmalige raadpensionaris van Holland, mr. Isaac van Hoornbeek. Meteen tot klerk-directeur werden benoemd dr. Christiaan Constantijn Rumpf (29 jaar) en Frederik Salomon Tavel (40 jaar). Van de eerste is alleen bekend dat hij aan de Utrechtse academie was gepromoveerd tot doctor in de medicijnen⁸⁶, terwijl over Tavel verderop meer bijzonderheden zullen worden meegedeeld. Beiden waren zij personen met waarschijnlijk geen of slechts zeer geringe administratieve ervaring.

Vooraf deze laatste omstandigheid plaatst ons voor enige vragen met betrekking tot het door de griffier gevoerde promotiebeleid. De eerste vraag is waarom hij bij de keuze van een klerk-directeur in 1717 de zittende jongste eerste klerk passeerde. Dat is toch niet zo verwonderlijk wanneer men bedenkt dat die persoon (Wolfswinkel) toen al een man van gevorderde leeftijd was. Men kan zich voorstellen dat er binnen de Griffie op dat moment niet een klerk voorhanden was met genoeg capaciteiten voor de post, zodat een jonge kracht van buiten de Griffie werd aangetrokken. Een andere mogelijkheid is dat de toen benoemde Rumpf over een machtige beschermheer beschikte, zoals vier jaren later ook het geval moet zijn geweest bij Hoornbeek. Bij de overige vier vacatures van de post van klerk-directeur vertonen de benoemingen een weinig verrassend beeld, met uitzondering dan van de aanwijzing van Tavel in 1761, waarbij de bekwame jongste eerste klerk Van Goor werd gepasseerd.

Deze Tavel, Zwitser van geboorte⁸⁷, was dan ook iemand uit de allernaaste omgeving van de griffier. Nadat hij in 1747 in dienst was gekomen van Willem Bentinck van Rhoo om toezicht te houden op de studie van diens beide zoons⁸⁸, werd hij in 1754 aangesteld tot gouverneur van de toen veertienjarige François Fagel, zoon van de griffier. Diens opleiding werd op de toen gebruikelijke wijze afgesloten met een 'grand tour' in gezelschap van zijn gouverneur, welke reis meer dan drie jaren zou duren. Na het overlijden van de klerk-directeur De Bruine in november 1761 wees de griffier de op dat moment in Zuid-Frankrijk verblijvende Tavel tot diens opvolger aan. Deze toonde zich hierover niet in het minst verrast, wat doet veronderstellen dat de post al eerder aan hem was toegezegd.

86. *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* (10 dln; Leiden, 1911-1937) VII, 1075-1076.

87. *Dictionnaire historique et biographique de la Suisse* (7 dln; Neuchâtel, 1921-1933) VI, 467.

88. *Album Studiosorum Academiae Lugduno Batavae* ('s-Gravenhage, 1875) 1019; L. Brummel, *Frans Hemsterhuis. Een filosofenleven* (Haarlem, 1925) 63. W.C. van Huffel, *Willem Bentinck van Rhoo. Zijn persoonlijkheid en leven 1725-1747* ('s-Gravenhage, 1923) 147-149, noemt hem ten onrechte Favel; evenzo: C. Gerretson en P. Geyl, ed., *Briefwisseling en aantekeningen van Willem Bentinck, Heer van Rhoo* (2 dln; 's-Gravenhage, 1976) II, 76, 119, 503.

Fagel droeg hem overigens op de reis met zijn zoon gewoon voort te zetten.

Om verzekerd te zijn van het normaal functioneren van de Griffie tijdens Tavel's afwezigheid trof Fagel een regeling met de gebroeders Van Goor. Het kwam erop neer dat de jongste eerste klerk Hartger van Goor, die de benoeming tot klerk-directeur aan zijn neus had zien voorbijgaan, voorlopig wèl de lasten van die post op zijn schouders kreeg gelegd. Toen deze na enige tijd ziek werd, nam zijn broer Hendrik, die zowel klerk als kamerbewaarder was, zijn taak tijdelijk over. Tavel drong er overigens zelf op aan dat de beide Van Goors voor de vermeerdering van hun werk schadeloos zouden worden gesteld. De griffier tilde intussen niet al te zwaar aan Tavel's onervarenheid: 'avec l'aide, que vous aures, je me flatte, que vous vous en rendrés bientost maitre'. Aanvankelijk was hij misschien wel enigszins bezorgd over Tavel's niet geheel toereikende kennis van het Nederlands, maar een in behoorlijk, zij het nog niet geheel foutloos, Hollands gestelde brief van diens hand gaf hem goede hoop voor de toekomst. Pas in november 1762, toen hij ook nog de aanstelling van zijn zoon tot (onbezoldigd) assistent-griffier had weten te bereiken, gaf Fagel opdracht de thuisreis te aanvaarden, zij het dat dit zelfs nu niet eerder dan in februari hoefde te gebeuren⁸⁹.

Volgens een brief van Philip Frederik Tinne heeft Tavel ook na de daadwerkelijke aanvaarding van zijn post veel te danken gehad aan de jongste eerste klerk Van Goor. Tavel zou meer dan eens hebben betuigd dat hij zonder de werkzaamheid, kennis en onderrichting van Van Goor zich onmogelijk een grondig begrip van zijn 'departement' had kunnen vormen⁹⁰. Uit zijn briefwisseling met de griffier valt verder op te maken dat hij vanaf 1773 in verband met zijn slechte gezondheid veelvuldig de geneeskrachtige baden van Spa, Aken, Meinberg en Pyrmont bezocht, wat betekende dat Van Goor hem steeds weer moest vervangen⁹¹. In 1780 overleed Tavel, waarna Van Goor na ruim vijftig jaren dienst ter Griffie eindelijk zelf tot klerk-directeur werd benoemd. Hij zou zijn voorganger evenwel nog geen tien maanden overleven.

Van de ter Griffie tewerkgestelde klerken zijn verscheidene hun loopbaan begonnen in een functie buiten dit orgaan of zelfs in een totaal ander beroep. In verband hiermee is het van belang te weten hoe oud zij waren op het tijdstip van hun aanstelling. Zoals uit tabel IV blijkt, zijn betrekkelijk velen van hen al op jeugdige leeftijd (tussen de 16 en 20 jaar oud) in dienst van de griffier of commies getreden. Rekent men ook de dienstjaren als onderklerk mee van diegenen onder hen die hun loopbaan in deze rang zijn begonnen, dan telt deze groep veertien na-

89. ARA, Collectie Fagel 162 (reisjournaal F. Fagel, 1759-1761); *ibidem* 2331 (concept-brieven H. Fagel, 25-11-1761 en 13-1-1762 en brief F.S. Tavel, 28-12-1761); *ibidem* 2339 (concept-brieven H. Fagel, 19-2, 30-4 en 30-11-1762).

90. Als noot 66.

91. ARA, Collectie Fagel 2427, 2453, 2482, 2504, 2529.

KLERKEN TER GRIFFIE VAN DE STATEN-GENERAAL

Tabel III: aantal dienstjaren klerken ter Griffie, 1710-1796.

<i>dienstjaren</i>	<i>als klerk</i>	<i>tevens als onderkl. en exped. kl.</i>
60	1	1
56-60		
51-55	2	4
46-50		
41-45	4	4
36-40	6	6
31-35	7	9
26-30	6	7
21-25	5	2
16-20	3	5
11-15	7	6
6-10	9	8
1- 5	4	2

Tabel IV: leeftijd Griffiebedienden bij aanvang dienst, 1710-1796.

<i>leeftijd</i>	<i>kl.-dir.</i>	<i>j.e.kl.</i>	<i>com- miss.u.d.</i>	<i>kamerbew.</i>	<i>klerk</i>	<i>onderkl.</i>
16-20					10	4
21-25				1	10	1
26-30	1				9	1
31-35		1	1	2	9	3
36-40	1	2	1	1	6	1
41-45	1	1		1	3	
46-50	1	1	1		2	
51-55	1					
56-60		1		1		
61-65			1			
66-70	1					
onbekend		1	1	1	5	1

men (anders tien). De aantallen lopen daarna enigszins terug, waarbij overigens opvalt dat naar verhouding veel (onder-)klerken hun dienst aanvingen tussen de 26 en 35 jaar (samen 22). Daarentegen zijn er maar twee klerken van boven de veertig aangesteld die niet eerst onderklerk waren geweest.

Bij de andere functies ter Griffie liggen de leeftijden veel hoger. Zo is er slechts één kamerbewaarder benoemd die de dertig nog niet had bereikt. Dat het gemiddelde van de expediërende klerken nog weer hoger ligt, hangt natuurlijk samen met het feit dat dit een typische eindfunctie was. Opvallend is het eveneens nogal hoge gemiddelde bij de commissarissen van de uitheemse depêches. Een gedeeltelijke verklaring hiervoor is dat deze vermoedelijk niet al te zware functie in ieder geval vanaf 1757 werd toegeschoven aan personen die op de een of andere wijze voor hun verdiensten moesten worden beloond. Dat geldt met name voor de in genoemd jaar, naar alle waarschijnlijkheid op voordracht van prinses Anna, benoemde Pieter Le Clercq, die toen ruim 63 jaar oud was. Deze voormalige bierbrouwer had de gunst der Oranjes verworven door de publikatie van enige zeer partijzuchtige pamfletten, waarvan *Het karakter van den Raadpensionaris Jan de Witt*, dat omstreeks de tijd van zijn benoeming verscheen, het bekendst is geworden⁹². Vanaf 1759, toen de taak van de commissaris werd verlicht, was deze bediening niet meer dan een bijbaan⁹³.

Het ligt voor de hand dat we juist bij het betrekkelijk grote aantal klerken van wie de introductie in de Griffie plaatsvond nadat zij de leeftijd van 26 jaar hadden bereikt, veelal hebben te maken met personen die eerst een ander vak hebben uitgeoefend. Bij zestien klerken kon het eerdere beroep met zekerheid worden vastgesteld. Hierbij ging het in zeven gevallen om werkzaamheden die een goede voorbereiding op de ter Griffie te verrichten taken moeten hebben gevormd. Dit betreft drie klerken, die op een stedelijke secretarie, bij een ontvanger van de 200ste penning en op het comptoir van een handelshuis hadden gewerkt, en vier secretarissen in dienst van particulieren. Van de laatsten hebben er twee een betrekking gehad bij vertegenwoordigers der Republiek in een buitenlandse hoofdstad, wat trouwens ook geldt voor de in 1790 tot commies opgeklommen 'onderklerk' Van Lelyveld. Het lijkt geen twijfel dat de betreffende gezanten een goed woordje voor hun secretarissen hebben gedaan bij de griffier, met wie zij intensieve ambtelijke en dikwijls ook persoonlijke contacten onderhielden.

In de overige negen gevallen gaat het om personen die een van de volgende beroepen hebben uitgeoefend: notaris (drie, van wie een al is genoemd als klerk op een stedelijke secretarie; een ander was tevens makelaar), advocaat (twee), bediende (wellicht klerk) op een aantal handelscomptoiren in het buitenland (een).

92. *Gens Nostra*, XXI (1966) 47; P. Geyl, 'De Witten-oorlog, een pennestrijd in 1757', *Pennestrijd over staat en historie* (Groningen, 1971) 130-273.

93. Van Riemsdijk, *De Griffie*, 76-77.

kamerdienaar (een), koopman in boeken (een) en Franse schoolmeester (een). Van der Esch tenslotte bekleedde ten tijde van zijn aanstelling tot klerk het vrij aanzienlijke ambt van commissaris van het Klein Zegel van Holland, welke bediening hij ook na zijn toelating tot de Griffie is blijven vervullen. Het zal duidelijk zijn dat niet al deze beroepen kunnen worden beschouwd als de meest ideale vooropleiding voor een klerk. Men dient echter te bedenken dat alwie aan de in de vorige paragraaf omschreven eisen voldeed, zich tot een uitstekende klerk kon ontwikkelen, ongeacht zijn voorgaande werkzaamheden.

Hoewel blijkens een uitlating van de griffier Hendrik Fagel Czn. 'de trap van Advocaat' voor zijn klerken niet noodzakelijk was⁹⁴, zijn er in het onderzochte tijdvak niettemin zeven in de rechten gepromoveerde klerken aan de Griffie verbonden geweest. Van hen hebben er drie hun graad pas na de aanvang van hun werkzaamheden als klerk behaald, waarna zij als advocaat werden ingeschreven, onder wie Hendrik Cassa. Dit kwam destijds trouwens meer voor, zoals bijvoorbeeld blijkt uit het geval van Hendriks broer Johan Samuel Cassa, klerk op het Comptoir der Gemeene Lands Middelen van Holland, die een uitvoerige beschrijving van de gang van zaken rond zijn promotie heeft nagelaten⁹⁵.

Van de vier al vóór hun aanstelling gepromoveerde klerken valt Van der Esch, zoals wel vaker, uit de toon, doordat hij bij de aanvang van zijn werkzaamheden voor de griffier al dertig jaar lang een ambt had bediend. Mr. Jacob Visser is de enige die meteen na zijn academische promotie is aangesteld tot klerk. Alleen van de beide anderen kan worden gezegd dat zij zich aanvankelijk geheel op de advocatuur hebben toegelegd. Van het bewuste zevental zijn er vier in Leiden en twee in Harderwijk gepromoveerd, terwijl de zevende een universiteit in het buitenland zal hebben bezocht. De juridische kwaliteiten van deze klerken, in het bijzonder van degenen die hun titel hebben gehaald aan de in een reuk van corruptie staande hogeschool van Harderwijk, zal men wel niet al te hoog moeten aanslaan. De mogelijkheid tot stijging binnen de Griffie werd er overigens niet door vergroot, want geen enkele van deze zeven klerken is erin geslaagd op te klimmen tot expediërend klerk. Alleen de tot 's lands advocaat benoemde Visser profiteerde voor zijn carrière op direct aantoonbare wijze van het door hem behaalde predikaat van doctor in de beide rechten, zij het na een bijna veertigjarige dienst als klerk⁹⁶.

94. Memorie-Cassa.

95. J.G. Frederiks, 'Eene promotie in de achttiende eeuw', *De Oude Tijd* (1870) 323-327.

96. Vissers zeer belangrijke collectie handschriften en oude drukken is na zijn dood aangekocht door de Koninklijke Bibliotheek: L. Brummel, *Geschiedenis der Koninklijke Bibliotheek* (Leiden, 1939) 37-38.

O. VRIES

ANALYSE VAN DE PERSOONSgegevens

Hoewel het verzamelen van biografische gegevens over het in de achttiende eeuw ter Griffie werkzame personeel veel moeilijkheden heeft opgeleverd, zijn de resultaten toch niet geheel uitgebleven". Dit geldt vooral ten aanzien van de vraag naar de *geografische herkomst* van de betrokken Griffiebedienden. In bijna 87% van de gevallen is het gelukt hun geboorteplaats vast te stellen. Met betrekking tot de andere vragen waarop antwoord werd gezocht, is de score over het algemeen minder hoog uitgevallen, ook al laat het gevonden materiaal in de meeste gevallen het trekken van enige voorzichtige conclusies wel toe.

De gegevens over de geografische herkomst van de 68 Griffiebedienden uit de periode 1710-1796 leveren het volgende beeld op:

Den Haag	31 personen;
Zuiderkwartier van Holland (zonder Den Haag)	13 personen (Rotterdam 4, Delft 2, Naarden 2, Brielle 1, Gouda 1, Leiden 1, Rijnsburg 1, Woerden 1);
Gelderland	3 personen (Maurik 1, Nijmegen 1, Zutphen 1);
Friesland	3 personen (Leeuwarden 2, Oranjewoud 1);
Utrecht	2 personen (Utrecht 1, Veenendaal 1);
Staats-Brabant	2 personen (Breda 1, 's-Hertogenbosch 1);
Staats-Limburg	1 persoon (Maastricht 1);
buitenland	4 personen (Duitse Rijk 2, Zweden 1, Zwitserland 1);
onbekend	9 personen (van wie vermoedelijk 2 uit Overijssel en 1 zo goed als zeker uit Friesland).

Dat ruim 45% in Den Haag is geboren, is allerminst verwonderlijk. Uitgaande van de hypothese dat het aantal autochtonen onder de lagere ambtenaren beduidend groter is dan onder de hogere⁹⁸, is dit percentage zelfs nog aan de lage kant. De in de rest van de tegenwoordige provincie Zuid-Holland geboren en kunnen we beschouwen als de uit de omgeving van de plaats van tewerkstelling afkomstige personen. Aangezien van de in Hollands Zuiderkwartier gelegen plaatsen alleen Naarden hierbuiten valt, bedraagt hun aantal elf (ruim 16%). Telt men de cijfers van de in Den Haag geboren en de uit de 'proximiteit' afkomstige personen op, dan krijgt men een percentage van bijna 62. In werkelijkheid zal dit nog wel iets hoger liggen, omdat van een aantal personen de geboorteplaats niet met zekerheid kon worden vastgesteld.

Het is opvallend dat uit het nu tot Noord-Holland behorende deel van het Zui-

97. Graag spreek ik mijn dank uit aan het personeel van een groot aantal Rijks- en gemeentearchieven dat mij hierbij behulpzaam is geweest.

98. A. van Braam, *Ambtenaren en bureaucratie in Nederland* ('s-Gravenhage, 1957) 232-236.

derkwartier slechts twee personen zijn gerecruteerd, namelijk de beide uit Naarden afkomstige functionarissen. Dit betekent dat Amsterdam, toch veruit de grootste stad van de Republiek, en ook Haarlem verstek laten gaan. Hetzelfde geldt overigens voor het gehele Noorderkwartier (Holland boven het IJ en West-Friesland) en Zeeland. Tot de uit het westen van het land geboortige Griffiebedienden behoren alleen nog de twee uit het gewest Utrecht afkomstige personen. In totaal zijn dat er dan, afgezien van de onzekere gevallen, 46, dat wil zeggen 67,6%. Uit de twee oostelijke provinciën zijn waarschijnlijk niet meer dan vijf personen gerecruteerd (drie uit Gelderland en vermoedelijk twee uit Overijssel). Het noorden is alleen vertegenwoordigd door Friesland met vier personen, van wie in één geval de geboorteplaats niet vaststaat. De Generaliteitslanden zijn samen goed voor drie personen. Van de op zijn minst vier buiten de grenzen der Republiek geboren zijn er twee van Nederlandse afkomst: een predikantenzoon uit Wezel en een zoon van de Nederlandse resident aan het hof van de Zweedse koning. Opgemerkt kan nog worden dat eveneens vier personen afkomstig zijn uit nauw met het Oranjehuis verbonden plaatsen (Breda, Leeuwarden, Oranjewoud). Hieronder bevindt zich in ieder geval een zoon van een kamerdienaar van de latere prins Willem IV, namelijk de in Leeuwarden geboren Schuller. Verder is het nauwelijks aan twijfel onderhevig dat de in Oranjewoud ter wereld gekomen Willem Anne van Berken eveneens uit de kring van het prinselijke personeel afkomstig is. Niet alleen zijn geboorteplaats, maar ook zijn voornamen (hij is genoemd naar de stadhouder en diens echtgenote, zoals destijds wel meer voorkwam") zijn daarvoor aanwijzingen.

Het valt te betreuren dat gegevens over de geografische herkomst van Haagse ambtenaren uit de negentiende eeuw tot dusverre vrijwel totaal ontbreken. Op grond van enige verspreide mededelingen zou men echter kunnen concluderen dat de Haagse ambtenarenstand toen 'overwegend' autochtoon was¹⁰⁰. Hoewel we voor de achttiende eeuw ook niet veel meer weten dan wat hierboven naar voren is gebracht, zou ik de stelling willen plegen dat het autochtone element onder de te Den Haag werkzame ambtenaren in deze periode minder sterk was dan in de negentiende eeuw vermoedelijk het geval was. Nader onderzoek in beide tijdvakken zal hierover echter pas zekerheid kunnen verschaffen.

Wellicht is de federale opbouw van de Republiek debet geweest aan de hierboven met betrekking tot de achttiende eeuw geschetste situatie. In ieder geval is het bij toerbeurt door de provinciën aanstellen van bepaalde Generaliteitsambtenaren in de periode 1665-1747, waarvan al eerder melding werd gemaakt, een factor

99. J.H. Halbertsma, *Het geslacht der Van Haren's. Fragmenten* (Deventer, 1829) 290: 'Willem Anne van Haren..., geboren den 24 Augustus 1749 en genoemd naar prins Willem de IVde en prinses Anna van Engeland'.

100. Van Braam, *Ambtenaren en bureaucratie*, 234.

van belang geweest bij de versterking van het niet-autochtone element. De Staten-Generaal gaven echter ook wanneer zij ambten niet bij toerbeurt begaven, in verreweg de meeste gevallen de voorkeur aan niet in Den Haag geboren. De acht tussen 1700 en 1795 aangestelde kamerbewaarders van de Staten-Generaal (die niet moeten worden verward met de kamerbewaarder van de Griffie) mogen hier als voorbeeld dienen. Van hen zijn er minstens zes en wellicht zelfs zeven niet uit Den Haag afkomstig.

Het hierboven genoemde getal van ruim 45% autochtone Hagenaars kan nog enigszins worden bijgesteld wanneer men er rekening mee houdt dat bij die 68 Griffiebedienden acht functionarissen zijn die nooit in dienst van de Fagels zijn geweest. Van de overblijvende 60 personen blijkt precies 50% te bestaan uit geboren Hagenaars. Wanneer men bedenkt dat het geslacht Fagel al vanaf het begin van de zeventiende eeuw in Den Haag was gevestigd en met die plaats sedertdien ten nauwste verbonden is geweest, dan hoeft deze stijging van het aandeel der autochtonen niet in het minst verbazing te wekken. De neiging om niet-Hagenaars als klerk in dienst te nemen zal bij de Fagels ongetwijfeld geringer zijn geweest dan bij de Staten-Generaal, gesteld dat die hun klerken zelf hadden kunnen aanwijzen.

Het volgende punt dat hier aan de orde komt, is de vraag naar de *sociale herkomst* van de leden der onderzochte groep. De indicatie hiervoor is het door de vaders van de betrokken personen uitgeoefende beroep. In 47 van de 68 gevallen (bijna 70% van het totaal) is hierover het een en ander bekend. Dit heeft in de regel géén betrekking op de vermogenspositie, wat tot gevolg heeft dat de toekenning van een plaats in de sociale hiërarchie wel een wat speculatief karakter moet krijgen. Niettemin heb ik een poging gedaan de 47 betrokken personen sociaal te 'plaatsen'. Hierbij is gebruik gemaakt van de door Groenhuis voorgestelde sociale stratificatie van de samenleving ten tijde van de Republiek, die mijns inziens de meest bruikbare is, ook al is zij nog onvoldoende uitgewerkt en getoetst¹⁰¹. Groenhuis komt tot een indeling in zes hiërarchisch geordende sociale groepen, die - kort samengevat en met enige verduidelijkingen ten aanzien van de verschillende categorieën ambtenaren - er als volgt uitziet:

eerste groep:	regenten en niet-regerende aristocratie ¹⁰² ;
tweede groep:	niet tot de eerste groep behorende welgestelden, waaronder grote kooplieden, hoge officieren en de meest aanzienlijke ambtenaren ('ministers'), ook raadsheren en schepenen buiten de vroedschap;
derde groep:	advocaten, notarissen, predikanten, 'middelbare' ambtenaren, sub-

101. G. Groenhuis, *De Predikanten. De sociale positie van de gereformeerde predikanten in de Republiek der Verenigde Nederlanden voor ± 1700* (Groningen, 1977) 62-66, 75 (noot 109).

102. Regenten van niet-stemmende steden en plattelandsdistricten kunnen beter in de tweede of derde groep worden geplaatst.

vierde groep:	alterne officieren, meesters in diverse ambachten met een behoorlijk bedrijf, grote winkeliers en boeren en andere redelijk weigestelden; ambtenaren in de lagere rangen, kleine winkeliers en ambachtslieden, kleine boeren;
vijfde groep:	arbeidslieden in stedelijke dienst ¹⁰³ , zeelieden, soldaten, eenvoudige handwerkers, keuterboeren;
zesde groep:	het grauw.

Het enige essentiële verschil tussen dit schema en de door Roorda gehanteerde vijf deling is dat bij laatstgenoemde de eerste twee groepen zijn samengevoegd. De door Groenhuis niet vermelde 'tentatieve lagenverdeling' van Mulder is eveneens een, zij het nauwelijks uitgewerkte, indeling in vijf groepen, waarbij nu de tweede en derde groep zijn verenigd¹⁰⁴. Beide samenvoegingen lijken mij onhoudbaar. Van groot belang is in dit verband een uit 1696 daterende sociale stratificatie van de Amsterdamse samenleving van de hand van de makelaar Joris Craffurd. Daarin onderkent hij ruwweg dezelfde indeling als bij Groenhuis, zij het dat bij Craffurd de derde en vierde groep niet van elkaar zijn onderscheiden¹⁰⁵. Het is dan ook niet verwonderlijk dat zich vooral problemen voordoen, wanneer moet worden uitgemaakt bij welke van deze beide groepen iemand moet worden ingedeeld. Men kan misschien nog het beste spreken van de boven- en benedenlaag van wat in feite één grote middengroep is.

Voordat wordt getracht met behulp van de hierboven weergegeven zesdeling tot een, ongetwijfeld niet altijd mathematisch nauwkeurige, indeling naar sociale herkomst van het onderzochte Griffiepersoneel te komen, moet worden vastgesteld in welke groep deze bedienden zelf thuishoren. Uit het hierboven al gememoreerde kluchtspel *Het ingebeeldfortuin, of de bedroogen metselaar* blijkt wel dat het sociale aanzien van een klerk ter Griffie heel wat hoger was dan dat van een kleine ambachtsman met eigen personeel. Mijns inziens dienen de Griffiebedienden dan ook te worden geplaatst in de derde sociale groep, ook al zou vooral de klerk-directeur op grond van zijn inkomen met bijna evenveel recht in de tweede kunnen worden ondergebracht. In sociaal opzicht is hij echter gebonden aan de derde groep, zoals onder andere blijkt uit het feit dat hij in de behandelde periode blijkbaar niet de mogelijkheid had op te klimmen tot een hoger ambt. Tot dezelfde laag reken ik ook de kamerbewaarder, de provinciale klerken, de nouvelleschrijvers in dienst van de Generaliteitscolleges en de translateurs.

Voor zover valt na te gaan, is slechts één van de 47 betrokken Griffiebedienden

103. Vgl. Vries, 'Geschapen tot een ieders nut', 334-335.

104. D.J. Roorda, *Partijen en facties. De oproeren van 1672 in de steden van Holland en Zeeland, een krachtmeting tussen partijen en facties* (Groningen, 1961) 39-40, 55-57; L.H. Mulder, *Revolte der Fijnen. De Afscheiding van 1834 als sociaal conflict en sociale beweging* (Meppel, 1973) 65-67.

105. Groenhuis, *De Predikanten*, 66.

O. VRIES

afkomstig uit de regentenstand. Het gaat om een burgemeesterszoon uit Brielle, een der stemmende steden van Holland, voor wie geen regentencarrière was weggelegd omdat een oudere broer in de vroedschap van zijn geboorteplaats zitting had genomen¹⁰⁶. Het aantal personen van wie de vader tot de tweede sociale groep kan worden gerekend, bedraagt zes. Tot hen behoort in de eerste plaats de zoon van de Nederlandse resident aan het Zweedse hof, terwijl hiertoe verder nog worden gerekend: de zoon van een stadspensionaris (van Delft), van een hoogleraar in de theologie en van drie schepenen, die respectievelijk het beroep van koopman, medicus en notaris uitoefenden. Omdat het Griffiepersoneel zelf in de derde groep is geplaatst, moeten we vaststellen dat er in de hierboven opgesomde zeven gevallen sprake is geweest van sociale daling. Die is echter vooral bij de residents- en de hoogleraarszoon, die klerk-directeur en jongste eerste klerk werden, allerminst spectaculair te noemen.

In alle overige gevallen hebben we te maken met personen uit de derde of vierde groep, waarbij het niet altijd doenlijk is uit te maken tot welke laag van de brede middengroep zij moeten worden gerekend. In de vierde groep zou ik niet meer dan vier personen willen onderbrengen, namelijk de zoons van een drogist, een Franse kramer, een sergeant en een Generaliteits bode. Er blijven dan 36 personen over, die uit de derde groep afkomstig zijn, dat wil zeggen bijna 77%. Dit hoge aantal wordt onder meer veroorzaakt door het feit dat in elf gevallen de vader zelf als klerk of kamerbewaarder ter Griffie werkzaam was. Verder ziet de lijst van beroepen der vaders uit de derde groep er als volgt uit: vier advocaten (twee tevens klerk), drie predikanten, drie translateurs ter Griffie, twee commiezen (een ten Comptoire Generaal van de Unie en een ter Finantie van Holland), twee notarissen (een tevens makelaar en een tevens procureur en sollicitateur-militair), een commissaris van het Hollandse Klein Zegel, een klerk van de Generaliteits Finantie, een ontvanger van een stedelijke tol, een boekverkoper en -uitgever, een kastelein van een aanzienlijk logement, een mr. broodbakker, een mr. confiturier, een mr. pruikenmaker, een Franse schoolmeester en een kamerdienaar van de Friese stadhouder, die later contrarolleur van de Hollandse boden werd.

Naar de *vermogenspositie* van de leden der onderzochte groep heb ik slechts een beperkt onderzoek ingesteld, waarbij alleen van betrekkelijk gemakkelijk achterhaalbare gegevens gebruik is gemaakt. Hierbij gaat het in de eerste plaats om de opgaven in de registers der personele quotisatie van Den Haag uit de jaren 1743-1748¹⁰⁷, terwijl daarnaast kon worden geprofiteerd van de omstandigheid dat in het gewest Holland van 1695 tot 1805 een belasting op het begraven werd gehe-

106. *Algemeen Nederlandsch Familieblad* (1888) 177 (betreft de klerk L.P. Roest).

107. Klapper hierop aanwezig in GA 's-Gravenhage. De 'Registers van originele ingekomen stukken rakende het werk van de ambten 1749-1752' (ARA, Archief Staten van Holland 4046-4050) leveren niets op.

KLERKEN TER GRIFFIE VAN DE STATEN-GENERAAL

ven, in verband waarmee de begravenen in klassen werden ingedeeld. Met behulp van laatstgenoemde bron krijgt men 'een ruwe sociale stratificatie van de overledenen', die voldoende is om enig inzicht te verschaffen in de vermogenspositie van de in het onderzoek betrokken personen¹⁰⁸. Het kohier van de personele quotisatie geeft alleen een idee van het inkomen en de welstand van het in de tweede helft van 1743 ter Griffie werkzame personeel. Het hierna in tabel V gegeven overzicht is dan ook niet meer dan een momentopname.

Tabel V: gegevens over de vermogenspositie van Griffiebedienden in 1743

<i>Naam</i>	<i>Inkomen</i>	<i>Huurwaarde huis</i>	<i>Dienstboden</i>	<i>Diversen</i>
klerk-directeur Rumpf	f9000	f650	5	koets met 2 paarden
jongste eerste klerk De Bruine	f4500	f630	5	koets met 2 paarden
klerk Copius	f3000	f400	3	
commiss. uith. dep. Koetsen	f2000	f380	2	
klerk Trelont	f1200	f350	1	
klerk Visser	f1200	f330	1	
klerk Sluiter	f1200	f240	2	
kamerbewaarder Van Goor	f1000	f600	1	
klerk Jacobi	f1000	f320	2	
klerk Huisken	f1000	f150	2	
klerk Van Goor	f1000	inwonend		
klerk De Rochefort	f1000	inwonend		
klerk Van Spee	f1000	inwonend		
klerk De Riemer	f 600	inwonend		
klerk De Roger	geen gegevens			

In tabel VI is te vinden bij welke klasse volgens het middel op het begraven de Griffiebedienden bij hun overlijden zijn ingedeeld. De in de eerste kolom opgegeven functies hebben betrekking op de eindfunctie of de bij de opheffing van de Staten-Generaal in 1796 bereikte rang. Indien een persoon meer dan één eindfunctie had, is alleen de belangrijkste meegeteld. De klasse is als 'onbekend' opgegeven, wanneer de betrokken persoon buiten Den Haag of na 1805 is overleden. De inrichting van het klassenstelsel was als volgt. Zij die bij hun dood beschikten over een vermogen van meer dan f12.000, werden gerekend tot de eerste, personen met een vermogen van f6.000 tot f12.000 tot de tweede, van f2.000 tot f6.000 tot de derde en met minder dan f2.000 tot de vierde klasse, met dien verstande dat onvermogensden van de betaling van het middel op het be-

108. P. den Boer, 'Naar een geschiedenis van de dood', *TvG*, LXXXIX (1976) 186.

O. VRIES

graven waren vrijgesteld. Voor personen die een ambt bekleedden, bestond een speciale regeling, die onder andere inhield dat zij tot de eerste klasse werden gerekend wanneer hun officie meer dan f800 per jaar opbracht¹⁰⁹.

Tabel VI: indeling naar klasse volgens het middel op het begraven

<i>Functie</i>	<i>Aantal</i>	<i>Kl.1</i>	<i>Kl.2</i>	<i>Kl.3</i>	<i>Kl.4</i>	<i>Pro Deo</i>	<i>Onbekend</i>
klerk-directeur	6	5					1
jongste eerste kl.	4	3					1
commiss. uith. d.	4	4					
kamerbewaarder	6	2	1	1			2
klerken	48	22	7	3	1	1	14

Tabel V laat zien hoezeer vooral de klerk-directeur, maar ook de jongste eerste klerk zich qua inkomen van de overige Griffiebedienden onderscheiden¹¹⁰. De commissaris van de uitheemse depêches blijft daarbij ver achter, hoewel hij blijkens tabel VI genoeg verdiende om tot de eerste klasse te worden gerekend. Dat laatste zegt dan ook niet zoveel, want het zal duidelijk zijn dat tussen degenen die bij die klasse zijn ingedeeld, grote inkomens- en vermogensverschillen kunnen bestaan. Opvallend is dat het inkomen van de kamerbewaarder in 1743 geringer blijkt te zijn dan dat van sommige klerken, waar nog bijkomt dat van de vier kamerbewaarders over wie gegevens voorhanden zijn, slechts twee bij de eerste klasse zijn geplaatst. Het feit dat er een bij de tweede en een ander zelfs bij de derde klasse is te vinden, zou erop kunnen wijzen dat hun ambt niet altijd werd geacht op zijn minst f 800 jaarlijks op te leveren.

Aangezien de klerken ter Griffie geen ambt bekleedden, kan hun indeling naar klasse enkel en alleen op de omvang van hun vermogen berusten. Juist over hen geeft tabel VI dan ook de meest waardevolle informatie. Daaruit komt meer nog dan uit het kohier van de personele quotisatie naar voren dat de welstand van de klerken ter Griffie betrekkelijke groot is geweest. Zij behoren immers in 22 van de 34 gevallen waarin het middel op het begraven in Den Haag voor hen is betaald, tot de hoogste klasse. De twaalf resterende gevallen zijn als volgt over de klassen verdeeld: 7x tweede, 3x derde, 1x vierde klasse en 1x pro deo. Deze gegevens krijgen nog wat meer reliëf wanneer ze over drie perioden worden uitgesplitst.

109. Meer gedetailleerde informatie bij: S. Hart, 'Een sociale structuur van de Amsterdamse bevolking in de 18e eeuw', *Geschrift en getal* (Dordrecht, 1976) 183-184. De in tabel VI vermelde gegevens zijn verzameld in GA 's-Gravenhage.

110. Volgens de agent (tevens provinciale klerk) H.L. Hoogstad leverde de post van klerk-directeur f8.000 à 10.000 's jaars op: RA Zeeland, Archief Het Vrije van Sluis 16 (brief d.d. 27-11-1761).

KLERKEN TER GRIFFIE VAN DE STATEN-GENERAAL

Klerken, overleden voor 1750: 3x eerste, 1x tweede, 3x derde klasse, 1x pro deo, 1x onbekend;
overleden tussen 1750 en 1795: 14x eerste, 3x tweede, 1x vierde klasse, 3x onbekend;
overleden na 1795: 5x eerste, 3x tweede klasse, 10x onbekend.

De welstand onder de klerken, zoals die tot uiting komt in het bij hun dood nagelaten vermogen, blijkt na het midden van de eeuw belangrijk te zijn toegenomen. Deze constatering wordt nog versterkt door het feit dat de enige bij de vierde klasse ingedeelde klerk, de in 1795 overleden Van den Anker, in zijn laatste levensjaren vanwege een beving in de hand maar een zeer bescheiden bedrag aan schrijffloon kon verdienen. Vanaf 1793 verstrekten de Staten-Generaal hierop een aanvulling tot het nog altijd vrij geringe bedrag van 500 guldens¹¹¹. De conclusie ligt voor de hand dat de post van klerk ter Griffie in de loop van de achttiende eeuw financieel aantrekkelijker is geworden. Rou, die zelf klerk was in de tachtiger jaren van de zeventiende eeuw, legt er nog de nadruk op dat deze functie niet meer was dan een 'petit poste'¹¹². De in de tweede helft van de achttiende eeuw werkzame klerken waren daarentegen in sommige gevallen opmerkelijk rijk met aardse goederen gezegend. Enigen van hen konden het zich zelfs veroorloven een buitenplaats in Voorburg aan te kopen, terwijl van Philip Frederik Tinne bekend is dat hij in 1762, nog slechts onderklerk zijnde, een herenhuis aan het Noordeinde kocht, waardoor hij naast de griffier kwam te wonen¹¹³.

Afgezien van de oudste klerk van de commies, die waarschijnlijk sinds 1749 dubbel schrijffloon mocht declareren, moet deze duidelijke verbetering in de materiële positie van de klerken ter Griffie bij het destijds bestaande stelsel van schrijfflonen vooral zijn veroorzaakt door een toename van de verrichte hoeveelheid schrijfwerk. Uiteraard kan er ook invloed zijn geweest van factoren als verdiensten uit nevenfuncties en geërfd of door huwelijk verkregen vermogen, maar op dit punt schieten onze gegevens tekort. De kosten van het Griffieapparaat vertonen trouwens duidelijk een stijgende tendens, in verband waarmee de Generaliteits Rekenkamer al in 1754 wilden afrekenen met het stelsel van schrijffloondeclaraties. Zij stelde voor in plaats daarvan de betrokken klerken een vast jaarlijks tractement van f 1.200 toe te kennen (vergelijk tabel V). Deze suggestie vond echter onvoldoende bijval, zodat alles op de oude voet bleef¹¹⁴. Intussen liepen de schrijfflonen van de drie Griffiecomptoiren steeds verder op. Bedroegen deze in 1754 f80.982:18:0, in 1785 was dit bedrag met bijna de helft gestegen tot

111. *Resolutien Staten-Oeneraal*, 15-10-1793.

112. *Mémoires inédits de Jean Rou*, I, 201.

113. A.W. de Vink, 'Voorburgsche Buitenplaatsen', *Die Haghe* (1903) 323, 413-414, 428; Gülcher, 'Over een klerkenfamilie', 33.

114. Hugenholtz en Boels, 'De griffie', 396-397.

f116.978:0:0. Hierover werden vooral de in 1778 aangestelde commies Quarles (de patriotse griffier uit de jaren 1795-1796!) verwijten gemaakt. Deze gaf de gewraakte stijging weliswaar toe, maar weet die geheel aan de toename van het notuleren, dat door de oudste klerk in zijn comptoir werd verricht¹¹⁵. Aan de stijging der schrijfloondeclaraties, waarvan behalve de klerken ook de griffier, commies en klerk-directeur als comptoirhoofden profiteerden, werd een halt toegevoerd door de reorganisatie van de Griffie in 1792.

Bij de sociale waardering van personen en groepen spelen economische kenmerken als inkomen en vermogen uiteraard een belangrijke rol, maar deze factoren zijn, zeker ten tijde van het ancien régime, beslist niet de enige maatstaf voor het behoren tot een sociale groep. Iemand als Mousnier legt de nadruk op een geheel ander element, namelijk het onder elkaar huwen¹¹⁶. Hoewel onze gegevens met betrekking tot de sociale herkomst van de echtgenotes der Griffiebedienden zeer onvolledig zijn, kunnen er terzake van het *connubium* wel enige opmerkingen worden gemaakt. Slechts in één geval blijkt een klerk ter Griffie (Cassa) te zijn getrouwd met de dochter van een collega, welk huwelijk later overigens werd ontbonden in verband met Cassa's hierboven al gememoreerde amoureuze escapade. De meeste Griffiebedienden trouwden met dochters van middelbare Haagse ambtenaren die op andere bureaus dan de Griffie werkzaam waren, of van nog weer andere leden van de derde of vierde sociale groep. Alleen de huwelijken van Fer, die een bastaarddochter van George Frederik van Nassau trouwde¹¹⁷, en Washington, die huwde met een dochter van de Amsterdamse pensionaris mr. Joannes Stael, springen er enigszins uit. Bij de expeditie klerken zien we hetzelfde beeld. De jongste eerste klerk De Bruine trouwde weliswaar met een Haagse burgemeestersdochter, maar men moet er rekening mee houden dat het lidmaatschap van de regering van Den Haag geen groot aanzien verschafte.

Van de 68 Griffiebedienden zijn er acht (bijna 12%) ongehuwd gebleven. Het is mij niet bekend of dit percentage als uitzonderlijk hoog moet worden beschouwd. Juist in die tijd schijnt het aantal huwelijken op sommige plaatsen in de Republiek een sterk dalende tendens te vertonen¹¹⁸. Dat de bedienden ter Griffie pas in het huwelijk traden na de verkrijging van een post, is geheel in overeenstemming met het principe: geen bestaansgrondslag, geen huwelijk¹¹⁹. Men mag hieruit echter niet direct afleiden dat zij bij hun pogingen die post voor zich

115. *Bylaagen behorende tot het generaal rapport*, no. 8, 9 en 10 (opgave van schrijflonen van 1752 tot 1785 per comptoir); Hugenholtz en Boels, 'De griffie', 399.

116. R. Mousnier, 'Problèmes de methode dans l'étude des structures sociales des 16e, 17e, 18e siècles', aangehaald bij Groenhuis, *De Predikanten*, 64. Vgl. Van Braam, *Ambtenaren en bureaucratie*, 289-290.

117. Fer was bij zijn ondertrouw secretaris van deze prins van Nassau.

118. Vgl. J. Hartog, *De spectatoriale geschriften van 1741-1800* (Utrecht, 1890³) 68.

119. Dit vormt de kern van wat Hofstee het 'agrarisch-ambachtelijk patroon' noemt. E.W. Hofstee, 'Regionale verscheidenheid in de ontwikkeling van het aantal geboorten in Nederland in de 2e

te verwerven de hulp van een wellicht invloedrijke schoonvader altijd hebben moeten ontberen. Er moet namelijk rekening worden gehouden met de mogelijkheid dat iemand al vóór het huwelijk van zijn dochter als voorspraak van zijn toekomstige schoonzoon heeft gediend. Zo is uit een verklaring van Johan Washington bekend dat hij klerk ter Griffie is geworden door de invloed van de Amsterdamse pensionaris Stael¹²⁰, die pas enige jaren later zijn schoonvader zou worden. Men kan tegen dit voorbeeld inbrengen dat het niet zeker is of Washington toen al met Staels dochter verloofd was.

Ook het lidmaatschap van een *kerkgenootschap* kan worden beschouwd als een sociaal gegeven, met name in een tijd waarin het behoren tot de 'publieke', dat wil zeggen gereformeerde kerk voordelen met zich bracht. Zo werd in Holland, in ieder geval vanaf 1650, van een ieder die tot regent werd gekozen, geëist dat hij zou zijn professe doende van de gereformeerde religie 'of tenminste dezelve toegedaan'¹²¹. Hoewel het lidmaatschap van de publieke kerk voor de benoeming tot een 'dienend' ambt niet altijd absolute noodzaak schijnt te zijn geweest, gebeurde het in de achttiende eeuw toch slechts bij uitzondering dat dergelijke bedieningen werden gegund aan 'dissenters'. De overgrote meerderheid van de hier behandelde Griffiebedienden bekleedde echter geen overheidsambt, maar stond in particuliere dienst van de griffier of commies. Het is daarom de moeite waard na te gaan in hoeverre niet-leden van de heersende kerk de kans hebben gekregen als klerk ter Griffie te fungeren.

Van de zestig klerken die bij de Fagels in dienst zijn geweest, hebben er minstens acht hun doop ontvangen in een andere dan de gereformeerde kerk. Het gaat hier om vier lutheranen en evenveel remonstranten, die allen in Den Haag zijn gedoopt. Men kan hieruit concluderen dat de Fagels uiterst voorzichtig zijn geweest met het aanstellen van dissenters, want in de achttiende-eeuwse Republiek werden juist de lutherse en de remonstrantse gezindte door de overheid het minst gewantrouwd. Daar komt nog bij dat het merendeel van deze acht personen zich in de publieke kerk heeft laten opnemen, zoals destijds veel meer voorkwam. Dat hierbij dikwijls niet zozeer godsdienstige overwegingen in het spel waren, maar veeleer 'Familie-belang, Eerampten, Bedieningen, Kostwinnigen, Huisselyke rust'¹²², ligt voor de hand.

De leden van de familie Tinne zijn aanvankelijk trouwe lidmaten van de lutherse kerk geweest, waarin ook Johannes en Philip Frederik nog zijn gedoopt. Hun jongere broer Johan Abraham ontving zijn doop daarentegen in de gereformeer-

helft van de 19e eeuw', *Akademie-dagen*, VII (Amsterdam, 1954) 78-81; *idem*, *De demografische ontwikkeling van Nederland in de eerste helft van de negentiende eeuw* (s.1., 1978) 52-54.

120. ARA, Archief Staten-Generaal 8022 (rekest d.d. 13-1-1796).

121. J.C. Naber, 'Dissenters op 't kussen', *De Tijdspiegel* (1884) II, 47.

122. E. Bekker en A. Deken, *Historie van den Heer Willem Leevend* (8 dln; 's Gravenhage, 1784-1785) I, 62.

de kerk, evenals de kinderen van Philip Frederik, die zich dus eveneens in de gelederen van de heersende kerk heeft geschaard. Of dit ook het geval is geweest bij de van huis uit lutherse klerk-directeur Cunes, is niet bekend, maar wel staat vast dat de kinderen van zijn broer in de gereformeerde kerk zijn gedoopt. Hetzelfde geldt voor het nakroost van de vierde lutheraan uit het gezelschap, de klerk Trel-lont. Van de vier klerken van remonstrantsen huize heeft Van der Craght weerstand geboden tegen de verlokkingen van het lidmaatschap der publieke kerk, gezien het feit dat hij zijn kinderen in de remonstrantse kerk heeft laten doen.

Met betrekking tot de heersende kerk moet nog worden gewezen op de rol van de daarin geïncorporeerde Waalse gemeenten als sociaal verzamelpunt. Onder de lidmaten hiervan vindt men namelijk niet alleen gereformeerden van Hugenootse afkomst, maar ook - niet in het minst in Den Haag- een waarschijnlijk vrij omvangrijk deel van de maatschappelijke bovenlaag¹²³. De aan de Tinnes verwante J.P.M. Deel, wiens ouders bij de Waalse gemeente waren aangesloten, gewaagt in dit verband van 'de Fransche Coterie van den Haag'¹²⁴. Het behoren van de Fagels tot deze kring verklaart goeddeels het feit dat veel van hun klerken van Hugenootse origine waren (Bonnet, Cussy, Fer, Jaquet, De Rochefort, De Roger) of in de Waalse kerk waren gedoopt. Ook de Tinnes hebben zich in deze kerk laten opnemen. Johan Abraham diende de Haagse gemeente vanaf 1790 zelfs herhaaldelijk als ouderling¹²⁵. De klerken uit het geslacht Washington tenslotte maakten deel uit van de Engelse Presbyteriaanse kerk, die nauw aan de publieke kerk was gelieerd.

Over de *politieke gezindheid* van de Griffiebedienden is betrekkelijk weinig bekend, maar men mag gevoeglijk aannemen dat de overgrote meerderheid van hen, evenals de Fagels, Oranjegezind was. Een goed voorbeeld is de kamerbewaarder Nieuwenhuizen, die in 1787 een zogenaamd Oranjerekest heeft getekend en secretaris is geweest van een Oranjesociëteit¹²⁶. Toch vormde het Griffiepersoneel politiek gezien niet een monolithisch blok, want blijktens een uit de tweede helft van 1796 daterende 'Lijst der Clercquen behorende tot de Nat: Cancelarij' waren er onder de elf uit de voormalige Griffie der Staten-Generaal overgebleven ordinaris klerken vier patriotten¹²⁷. Dat we daarbij ook de dissenter Van der Craght aantreffen, mag nauwelijks een verrassing worden genoemd.

123. E. Bourlier en E. Lacheret, *Souvenir du troisième centenaire de l'église wallonne de la Haye* (s-Gravenhage, 1891) 57.

124. H.F. (lees: J.P.M.) Deel, *Een Haagsen Patriciër in den Franschen Tijd* (Zutphen, s.a.) 104.

125. Lijsten van kerkeraadsliden in *Haagsche Heerenboekjes*.

126. Hugenholtz en Boels, 'De griffie', 418.

127. ARA, Archief Wetgevende Colleges 1796-1801, nr. 497.

SLOTBESCHOUWING

De Griffie van de Staten-Generaal, zoals die tot 1796 heeft gefunctioneerd, is een voorbeeld van een bureau-administratie die nog slechts weinig kenmerken vertoont van de door Max Weber geschetste rationele bureaucratie. In één opzicht vertoonde zij zelfs voor de achttiende eeuw archaïsche trekken en wel door het feit dat een groot deel van haar personeel bestond uit domestieke bedienden van de twee hoogste ambtenaren der Staten-Generaal, de griffier en de commies. Laastgenoemden hadden bovendien de vrijheid het aantal klerken dat zij wilden aanstellen, zelf te bepalen, tenminste tot 1792. In dat jaar kwam niet alleen hieraan een einde, maar ook aan de oude praktijk dat de griffier, de commies en de klerk-directeur de helft van het schrijfloon dat door de voor hen werkzame klerken werd verdiend, voor zichzelf hielden. De kosten van het Griffieapparaat waren hierdoor nodeloos verhoogd, terwijl vooral de griffier buitensporig veel verdiende.

De klerken ter Griffie waren volkomen afhankelijk van de beide 'ministers' van de Staten-Generaal, die hen niet alleen in dienst namen, maar ook naar willekeur konden ontslaan. Er zijn overigens geen tekenen die erop wijzen dat het griffiersgeslacht Fagel zijn personeel slecht zou hebben behandeld. De machtspositie van de griffiers strekte zich verder uit dan tot hun domestieke klerken, want zij konden ook grote invloed uitoefenen op de aanstelling van Griffie-ambtenaren die wél rechtstreeks in dienst van de Staten-Generaal stonden.

De hiërarchische structuur van de Griffie was een allesbehalve doorzichtige zaak. Zo beschouwde de griffier zich blijkbaar niet verantwoordelijk voor wat er omging in de comptoiren van de commies en de klerk-directeur. Ronduit verwarrend was de positie van de onderklerken, die in theorie domestieke bedienden van de provinciale klerken waren. In de praktijk was dit echter in veel gevallen een kunstgreep, die nodig was om toegang tot de Griffie te verkrijgen voor personen die schrijfwerk verrichtten voor ordinaris klerken of zelfs voor belangrijke Generaliteitscolleges. Op het comptoir van de provinciale klerken, die door de betrokken provinciën zelf werden aangesteld, oefende de griffier slechts nominaal toezicht uit.

Hoewel er voor de klerken ter Griffie geen formele benoemingscriteria bestonden, eisten de griffiers van hen wel bepaalde technische kwaliteiten. Dit sloot protectie allerminst uit, zoals goed is na te gaan dankzij vele brieven uit het familiearchief van de Fagels. Promoties van domestieke bedienden schijnen in de regel op verdiensten gebaseerd te zijn geweest, maar uitzonderingen kwamen voor (het geval-Tavel). Anciënniteit speelde in ieder geval geen rol van betekenis. Van hun recht hun bedienden naar willekeur te ontslaan, schijnen de griffiers alleen gebruik te hebben gemaakt wanneer hun klerken zich aan bepaalde vergrijpen schuldig hadden gemaakt. In dit opzicht is er weinig verschil met de praktijk ten

aanzien van niet-domestieke ambtenaren. Over de handhaving van de interne orde in de Griffie is erg weinig bekend. Tegen nevenfuncties van Griffiebedienden bestond in de praktijk geen bezwaar, zelfs niet wanneer die uitgroeiden tot hoofdfunctie. Van pensioenrechten was, althans tot 1792, geen sprake. Van belang is de constatering dat de ouderwetse structuur van de Griffie een redelijk efficiënt functioneren van dit ambtelijk orgaan, met name in de tweede helft van de achttiende eeuw, niet in de weg heeft gestaan.

De verdere uitkomsten van het onderzoek kunnen als volgt worden samengevat. De domestieke klerken ter Griffie zijn voor precies de helft in Den Haag, de plaats van tewerkstelling, geboren. Voor de onderzochte groep als geheel valt dit cijfer iets lager uit. Sociaal gezien blijkt een ruime meerderheid van het onderzochte Griffiepersoneel afkomstig te zijn uit de laag waartoe het ook zelf mag worden geacht te behoren. Hoe groot die meerderheid is, kan wegens de onvolledigheid van de gegevens niet nauwkeurig worden vastgesteld. Een belangrijke conclusie lijkt mij dat uit de lagere sociale groepen nauwelijks Griffiebedienden zijn gerecruteerd. Een mogelijke verklaring hiervoor zijn de ruime verdiensten die het werk ter Griffie opleverde. Hierdoor waren er genoeg liefhebbers voor een post aldaar uit de bovenste laag van de brede middengroep of zelfs uit de hogere sociale groep. Deze tendens zal nog zijn versterkt door het oplopen van deze verdiensten in, ruwweg gezegd, de tweede helft van de achttiende eeuw, dus in een tijd van economische achteruitgang. Opgemerkt zij nog dat het vooralsnog niet mogelijk is de uitkomsten van dit onderzoek te vergelijken met de resultaten van overeenkomstige, op Nederland betrekking hebbende studies. Wat dit betreft is niet alleen de tijd van het *ancien régime*, maar ook de negentiende eeuw nog *terra incognita*.

KLERKEN TER GRIFFIE VAN DE STATEN-GENERAAL

BIJLAGE I

GRIFFIERS 1670-1796

<u>Mr. Gaspar Fagel</u>	1670-1672
<u>Mr. Hendrik Fagel Fzn.</u>	1672-1690
Johan Spronssen	1672-1680 (tweede griffier)
<u>Mr. Francois Fagel Hzn.</u>	1685-1744 (tot 1690 medegriffier)
<u>Mr. Hendrik Fagel Czn.</u>	1742-1790 (tot 1744 tweede griffier)
Mr. Jacob Gilles	1744-1746 (tweede griffier)
Mr. Jan de la Bassecour	1746-1750 (tweede griffier)
<u>Mr. Francois Fagel Hzn.</u>	1766-1773 (medegriffier)
<u>Mr. Hendrik Fagel Fzn.</u>	1788-1795 (tot 1790 medegriffier)
Mr. Willem Quarles	1795-1796

COMMIEZEN -1637-1796

Johan Spronssen	1637-1672
<u>Mr. Francois Fagel Hzn.</u>	1680-1685
<u>Mr. Hendrik Fagel Hzn.</u>	1690-1728
<u>Mr. Hendrik Fagel Czn.</u>	1728-1742
<u>Mr. Nicolaas ten Hove</u>	1750-1767
<u>Mr. Willem Carel Dierkens</u>	1773-1778 (adjunct-agent 1771-1773, agent 1773)
Mr. Willem Quarles	1778-1788 (agent 1773-1778)
Mr. Bernard Pieter van Lelyveld	1790-1795
Mr. Daniël van Laar	1795-1796

N.B. Leden en verwanten van het geslacht Fagel zijn onderstreept.

BIJLAGE II

AANTEKENINGEN VAN DE COMMIES FREDERIK ABRAHAM CASSA, 1759-1760

Opgesteld den 12 Sepr 1759

Op het subject van mijn zoon Hendrik

Diverse maalen den Heer Griffier Fagel gesolliciteert hebbende, zonder veel te vorderen dan generaale beloften, heb jk egter door de tijd en vriendelijk aanhouden het zo ver gebracht, dat zyn wel Ed: mij op den 27 Aug^{us} 1759 heeft gedeclareert de eerste Clercqs plaats in de Griffie te zullen geeven als jk den Secretaris van der Heim konde disponeeren om in mijn faveúr af te zien van het engagement door hem Griffier gegeeven aan de voorn: Heer van der Heim van de eerst te vacereen Clercqs plaats: waar op jk my ten zelven dage heb begeeven na de búite plaats van Mevrouw van der Heim, alwaar gem: Heer van der Heim toen logeerde, waar op jk dien Heer met veel nadruk mijn verzoek om, in faveúr van mijn zoon, te willen desisteeren, het welk dien Heer zeer gracieuus deed: waar van twee dagen daar aan, namelijk op den 29 Aug^{us} 1759 rapport heb gedaan aan de gem: Heer Griffier; dog het daar op niet dervende laten aankomen, heb jk heden na verscheide maaien te vergeefs getragt hebbende gem: Heer Griffier te spreken, om te verneemen of de Heer van der Heim zig tegen hem insgelijks favorabel geëxpliceert had, en bevonden hebbende van ja, mijn zoon wederom aan zijn wel Ed: zeer ernstig gerecommandeert, waar op zyn wel Ed: mij heeft gezegt dat jk nú vaste staat konde maaken c i de eerst te vacereen Clercqs plaats: waar voor zyn Ed: mijne oodmoedige dankbetuiging hebbende gedaan, met bijvoeging dat van dit declaratoir had gedependeert de schikking van mijn zoon, nú zijne studie in de schoolen alhier voltrokken, en met lof zijne oratie den 1 I^{en}: deezer maand Septemb. gedaan hebbende, naar Leijden te zenden tot voltrekking van de Academische Studie, maakte zijn Ed: daar op deeze remarqué, zeggende: is het wel eens nodig dat hy na Leyden gaat, dat zal aan U veel geld kosten, zonder weezendlijk nut: de post daar jk hem toe destineer vordert zúlz niet: om de trap van Advocaat te bekomen, kan hij door eige naerstigheid ver genoeg komen: laat hem liever zig wat exerceereri op een procúreúrs Comtoir om een vaste hand te krijgen: jk had juist een geschrift van mijn zoon in myn zak het welk jk aan zyn wel Ed: vertoonde, waar in zyn wel Ed: veel genoegen toonde te hebben, met byvoeging, jk oordeel het nú te noodzaaklijker dat hy zig op fraai schrijven verder appliceert, alzo er in de Griffie thans geen een is die meerder dan een gemeene hand schrijven kan, en laat hem tog ook, behalven het Latijn, het Fransch wel leeren, en al leerde hy wat Engels zúlz zou geen kwaad kunnen. Na dit gezegt te hebben, voegde zijn wel Ed: daar bij, jk zeg dit niet om úaan te verpligten, gy kúnd egter u zin doen. jk repliceerde dat jk zyn wel Ed: bedankte voor des zelfs goede raad. De vraag is, wat nú te doen?

de voors: Raad gevolgt.

Den 7 Decr 1760 communiceerde de Heer Griffier aan my dat een zyner Clercquen Zedelmeyer genaamd aan een quade borst zig zeer qualyk bevond: dat den Heer Hertog van Brúnswijk aan hem reeds iemand in de plaats gerecommand: had, dog dat aan den Hertog had gezegt aan my geengageert te zyn voor een van myne zoonen, en dat den Hertog daarop had geantwoord, dat zúlz aan hem zeer aangenaam was.

Huisarchief Mensinge (Roden, Dr.), map Cassa. Het stuk wordt aangehaald als memorie-Cassa.

Een niet herdachte Vondel bedacht

J.J. POELHEKKE

Enkele kanttekeningen bij S.F. Witstein (†) en E.K. Grootes, ed., *Visies op Vondel na 300 jaar* (Den Haag: Martinus Nijhoff, 1979, 327 blz., ISBN 90 247 2187 3).

Wij weten allemaal, en velen onzer betreuren het, hoe in de loop van deze eeuw de vroeger niet van elkaar los te denken 'disciplines' letterkunde en geschiedenis uit pure zucht naar wetenschappelijke status of wat daarvoor moet doorgaan steeds verder van elkaar verwijderd zijn geraakt. Toch kan het nog wel eens een schok betekenen plotsklaps gewaar te worden hoe ver zij, althans officieel, reeds van elkaar afliggen, misschien zelfs al zo ver, dat zij in menigerlei opzicht elkaar nauwelijks nog kunnen volgen. De schuldige aan deze droevige stand van zaken ligt vooralsnog helaas niet op het kerkhof. Integendeel, zij spartelt en dartelt ons steeds uitdagender voor ogen, want wie anders zal het zijn dan de beruchte anti-muze, die, als zij überhaupt ooit ergens naar luistert, zou moeten luisteren naar de naam vakjargon? Uit de traditionele Clio-tempels lange tijd met succes geweerd, begint zij, naar bekend, ook daar steeds meer door spleten en kieren te dringen, maar hoe breeduit zij zich inmiddels reeds blijkt te hebben geïnstalleerd in het domein met de lelijke naam 'neerlandistiek', was bijvoorbeeld voor steller dezès als in oude trant opgeleid historicus een ware ontdekking. Zeker, ook aan de legitieme muzendienst kwam van oudsher heel wat te pas aan technische termen, maar dit dan ook zo zeer van ouds, dat die termen gemeengoed zijn geworden van alle humanistisch geschoolden; zulk een geklater van vakjargon daarentegen als de hier te bespreken bundel te horen geeft, kan er alleen maar toe bijdragen een toch al gestadig slinkend hoopken steeds verder uiteen te drijven.

En dat dan juist in een boek over Vondel, wiens driehonderdste sterfdag in het achter ons liggende jaar 1979 op deze bundel na zo onvoorstelbaar grandioos geïgnoreerd is! Had bijvoorbeeld nog bij de langademige viering van zijn driehonderdvijftigste geboortedag in 1937 koningin Wilhelmina met haar aanwezigheid in de Stadsschouwburg een gala-voorstelling opgeluisterd van een zo zelden opgevoerd drama als *Faëton*, thans kon er zelfs geen simpel Gijsbrechtje op overschieten. Dat er ditmaal niet, zoals veertig jaar geleden, in de persoon van 'Gerretson zie Gossaert' dan wel 'Gossaert zie Gerretson' - aldus het register van het monumentale Gedenboek - een begenadigd dichter, tevens geschiedschrijver van formaat beschikbaar was om aan het, wegens restauratie trouwens toch niet bereikbare graf in de Nieuwe Kerk een grootse herdenkingsrede uit te spreken, kan uiteraard niemand helpen, maar moest dan ook meteen een hele natie van gepatenteerde niet-analfabeten zo jammerlijk verstek laten gaan?

Des te meer reden dus om dankbaar te zijn jegens de twee hoogleraren, mevr. S.F. Witstein - inmiddels helaas overleden - en E. K. Grootes, die het initiatief hebben genomen tot de samenstelling van de hier gepresenteerde bundel met van her en der verzamelde